

TRC2 Bölgesinde Kadın İstihdamı Sorunları ve Çözüm Önerileri

Bahar BURTAN DOĞAN^{1*}

Mehmet KAYA²

¹ Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümü, Diyarbakır

² Dicle Üniversitesi Ergani Meslek Yüksekokulu, Diyarbakır

*Sorumlu Yazar:

E-mail: baharburtandogan@yahoo.com

Geliş Tarihi: Ekim 07, 2014

Kabul Tarihi: Kasım 18, 2014

Özet

Kadınların işgücüne katılımları, bir ülke ya da bölgede kalkınmanın gerçekleştirilebilmesi için istifade edilmesi gereken kritik öneme haiz faktörlerin başında gelmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde kadınların işgücüne katılım oranlarına özel bir önem atfedilmekte ve bu ülkelerde kalkınmanın sağlanabilmesi için bu oranın yükseltilmesi gerektiği hususunda ilgili tüm çevrelerin uzlaşa sağladığı belirtilmektedir.

Türkiye’de son yıllarda kadının işgücüne katılım oranı yükselmekle birlikte, artış oranının beklentileri karşıladığını söylemek mümkün değildir. Günümüz itibarıyla % 30 civarında olan bu oranın 2023 Ulusal İstihdam Stratejisi uyarınca % 35’e çıkarılması hedeflenmektedir. Bu kapsamda Başbakanlık tarafından çıkarılan “Kadın İstihdamının Artırılması ve Fırsat Eşitliğinin Sağlanması Genelgesi”, kadın istihdamının geliştirilmesi alanında atılacak adımlar için yol haritasını teşkil etmektedir.

Ülkemizde bölgeler arasındaki sosyo-ekonomik göstergelerdeki farklılıklar, kadınların işgücüne katılım oranı açısından da geçerlidir. Tarım sektörünün ve ücretsiz aile işçiliğinin görece yoğun olduğu Şanlıurfa ve Diyarbakır’ı kapsayan TRC2 Bölgesi, kadınların işgücüne katılım oranı bakımından da alt sıralarda yer almaktadır. Bununla birlikte söz konusu dezavantaj, tarım ağırlıklı ekonomilerin sanayi sektörünün ön planda olduğu bir iktisadi yapıya dönüşüm açısından erken aşamalarda sahip olunan geleneksel avantajlar ve bu avantajların sürdürülebilirliğinin sağlanabilmesi halinde fırsata dönüştürülebilmektedir. Bu bağlamda; TRC2 Bölgesi’nde kadınların işgücüne katılım oranının geliştirilmesine hizmet edecek her türlü girişimin bölgenin kalkınma hamlesi üzerinde çarpan etkisi meydana getireceği öngörülmekte olup, bu öngörü doğrultusunda geliştirilecek öneriler çalışmamızın konusunu teşkil etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kalkınma, Bölgesel Gelişme, Kadın İstihdamı, İşsizlik, Yoksulluk.

Problems of Women Employment in TRC2 Region and Solution Proposals

Abstract

The participation of women in workforce comes among the foremost factors, which has got a crucial importance that must be benefited in the realization of development in a country or region. In the developing countries, a special importance is attributed to the rates of participation of women in the workforce and it is highlighted that all relevant spheres compromised on the aspect stating that this rate should be increased for ensuring development.

Although the rate of womens’ participation in workforce in Turkey increased in the recent years, it is not possible to declare that the rate of increase satisfies the expectations. According to the 2023 National Employment Strategy, it is targeted to increase this rate to 35 %, which is around 30 % as of today. The Memorandum of Increasing Women Employment and Ensuring the Equity Of Opportunity issued by the Prime Ministry within this context constitutes the road map for the steps which will be taken in the field of enhancing woment employment.

The differencies in the socioeconomic indicators among the regions in our country is also valid in terms of the rate of womens’ participation in workforce. In TRC2 Region, which includes Sanliurfa and Diyarbakir, agriculture sector and unpaid family workshop is relatively intense and the region also takes place in the low ranks in terms of the participation of women in the workforce. However, the aforementioned disadvantage can be turned into an opportunity by the traditional advantages in the early stages of transforming the agriculture weighted economies to an economic form which industry sector is in the foreground and the realization of the sustainability of these advantages. Within this context, it is envisaged that every kind of attempt, which will serve developing the rate of womens’ participation in the workforce in TRC2 region, will generate a multiplier effect on the development attempt of the region and the proposals which will be set up in accordance with this envisagement constitute the theme of our work.

Keywords: Development, Regional Development, WomenEmployment, Unemployment, Poverty.

GİRİŞ

Bir ülkenin sahip olduğu ekonomik potansiyeli tam ve etkin kullanabilmesi, hiç kuşkusuz ki hemen hemen her toplumun bir dönem mutlaka belirli ölçülerde yüz yüze kaldığı faktörlerden dolayı erkek istihdamının gerisinde kalan kadın istihdam oranlarının artırılmasına bağlıdır. Zira kadınlar, içerisinde yaşadıkları toplumların değer yargıları ve kendilerine biçtiği annelik, ev hanımlığı vb. roller/ sosyal statüleri ile bazı fırsat eşitsizlikleri nedeniyle çalışma yaşamında erkeklere kıyasla daha az görev almaktadırlar. Bu bağlamda; ülkelerin uzun vadeli ve sürdürülebilir kalkınmalarının yolu, kadınların işgücüne katılım oranlarının yükseltilmesinden geçmektedir.

Kadın istihdam düzeyi, toplumsal yaşantının her alanını derinden etkilemektedir. Kadınların çalışma yaşantılarında daha fazla yer almaları, doğrudan yaşam standartlarını yükseltmekte ve vatandaşların daha kaliteli bir hayat sürmelerini sağlamaktadır. Tersi durumda ise; yaşam standartları ve kalitesinin geriliğinden kaynaklanan handikaplar nedeniyle ciddi toplumsal sorunlarla karşı karşıya kalılabilmektedir. Ülkemizin doğu ve güneydoğu bölgeleri, bu realitenin en tipik örneklerinden birini oluşturmaktadır.

Diyarbakır ve Şanlıurfa’yı kapsayan TRC2 bölgesinde yaşayan kadınların istihdam sorunlarının analizi ve bu sorunlar için çözüm önerileri geliştirilmesi amacıyla taşınan çalışmamızın ilk bölümünde, kadın istihdamının toplumsal

yaşantıdaki yeri ve önemi ana hatlarıyla ele alınmıştır. Bilahare dünyada ve Türkiye’de kadın istihdamının durumu ve gelişim süreçlerine değinilmiş, Türkiye’nin bu alandaki vaziyeti; kadınların işgücüne katılımının içerdiği önem, kadın istihdamının karakteristikleri ve işgücüne katılım oranı, ele alınmıştır. Daha sonra ise TRC2 bölgesinin sosyo-ekonomik durumu, işgücü piyasası ve istihdam özellikleri analiz edilmiştir. Mevcut durumu, sorunları ve eksiklikleri ortaya koyan bu analiz ve durum tespitleri, çözüm önerileri ile birlikte sunulmuştur

Kadın İstihdamı ve Önemi

Sürdürülebilir büyüme ve kalkınma tüm ülkelerin temel amaçlarındandır. Ekonomik büyüme ve kalkınmanın sürdürülebilirliği, kıt kaynakların etkin kullanımını, sermaye birikimini, verimlilik artışını, insan kaynaklarına yatırımı ve teknolojik yenilikleri gerektirir. Teknolojik yeniliği üreten esas olgunun insan olduğu düşünüldüğünde, insan kaynaklarına yatırım verimlilik artışını yaratacaktır. Dünya nüfusunun yaklaşık yarısını oluşturan kadın, insan kaynağı olarak büyüme ve kalkınmada kaçınılmaz rol oynayacaktır[1]

Kadınların işgücüne katılımı sürdürülebilir kalkınmanın önemli bir unsuru olarak kabul edilmekle beraber özellikle gelişmekte olan ülkelerde kadınların işgücüne düşük katılım oranı dikkat çekmekte ve kalkınmanın sağlanmasındaki önemi gündeme gelmektedir. Kadınların ekonomik yaşama daha fazla katılmaları, kalkınma ve büyümeden daha fazla pay almaları ve aile içindeki konumlarının iyileşmesinin sağlanması, kalkınmışlığın gereğidir. Sonuçta üretim faktörleri arasında yer alan kadın işgücünün yok sayılması ya da atıl kalması ekonomik bir kayıptır. Kadınların işgücüne dolayısıyla ekonomiyi kazandırılması tüm ülke için bir kazanç, kalkınmanın hızlandırılması ve büyümenin dengeli bir yapıya kavuşmasında önemli bir etken olacaktır[2].

Türkiye’de kadın istihdamı ile emek pazarındaki toplam istihdam arasındaki ilişkiler ve istihdamın GSYH üzerindeki etkisini belirlemek üzere;2008-2012 yılları arasında çeyrek dönemlik GSYH ve cinsiyetlere göre istihdam değerlerini kullanarak yaptıkları regresyon modelinde aşağıdaki sonuçlar bulunmuştur:

- Erkek istihdamındaki bir birimlik artış GSYH üzerinde 1,022 birimlik artış sağlamaktadır.

- Kadın istihdamının GSYH üzerinde erkek istihdamına oranla daha yüksek etkisi söz konusudur. Kadın istihdamındaki bir birimlik artış GSYH üzerinde 1,583 birim artış sağlamaktadır[3]

UNDP, UNIFEM(The United Nations Development Fund for Women-Birleşmiş Milletler Kadınlar Kalkınma Fonu) ve Dünya Bankası tarafından yürütülen araştırmalar gelişmekte olan ülkelerdeki toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin ekonomik büyüme ve kalkınmaya engel teşkil ettiğini belirtmektedir. Örneğin Dünya Bankası’nın raporu cinsiyet temelli ayrımcılığın yaşandığı ülkelerde daha derin yoksulluk, yavaş ekonomik büyüme, güçsüz yönetim ve düşük yaşam standartları olduğunu söylemektedir.UNDP ise cinsiyet güçlendirme ölçüsü, cinsiyetle alakalı kalkınma endeksleri ve İnsani Gelişim Endeksi arasında çok güçlü bir korelasyon olduğunu ortaya koymuştur. Genelde de toplumsal cinsiyet eşitliğinin kalkınma stratejilerinin önemli bir bileşeni olduğunu destekleyen kanıtlar mevcuttur[4]

Ayrıca Birleşmiş Milletlere üye olan 192 ülkede“Küresel düzeyde insan onuru, eşitlik ve esenlik ilkelerinin güçlendirilmesi için topluca taşıdıkları sorumluluğu” kabul ederek Binyıl Bildirgesi’ni ilan

etmişlerdir. Söz konusu ilkelerin hayata geçirilmesi için sekiz Binyıl Kalkınma Hedefi(BKH) belirlenmiştir. Bu sekiz BKH, her bir ülke için 2015 yılına kadar sürdürülebilir kalkınma ve yoksullukla mücadele alanında sağlanan ilerlemeyi ölçülebilir ve izlenebilir bir biçimde gösterecek şekilde geliştirilmiştir. 2015’e kadar yerine getirilmesi planlanan sekiz hedef arasında “Cinsiyet eşitliğinin teşvik edilmesi ve kadınların güçlendirilmesi” hedefi de yer almaktadır. Bunun için kadınların tarım dışı sektörlerdeki ücretli istihdama erişimini kolaylaştırmak ve tüm bölgelerde kadın istihdamının artırılması gerektiği vurgulanmaktadır [5].

Sonuç olarak, kalkınmanın eskisi gibi sadece birer yararlanıcısı olarak değil, aynı zamanda bileşeni olarak kabul gören kadınların bu sürece entegre edilmeleri önem kazanmıştır. Bu itibarla, tarım dışı sektörlerde ücretli olarak çalışan kadın oranının artırılması sadece “Kadınların Konumu Güçlendirmek ve Toplumsal Cinsiyet Eşitliğini Geliştirmek” başlıklı hedefi değil, genel olarak kalkınmayı amaçladığı için aslında Binyıl Kalkınma Hedefleri’nin tamamını ilgilendirmesi açısından da önemlidir[6]

DPT’nin ”Beşeri Kalkınma Sektörü Avrupa ve Orta Asya Bölgesi-2009”raporuna göre[7]; yapılan son çalışmalar özellikle Ortadoğu ve Kuzey Afrika’da olmak üzere, bazı gelişmekte olan ülkelerin yaş ve eğitim yapıları düşünüldüğünde beklenenden daha düşük katılım oranları sergilediklerini göstermektedir. Bu gibi ülkelerde şayet kadınların işgücüne katılımı, kadınların yaş ve eğitim durumlarına göre beklenen seviyelere yükseltilebilirse, hane halkı gelirleri %25 yükseltilebilir.

Dünya Bankası’nın Dünya Kalkınma Raporu-2012’ye göre de[8], toplumsal cinsiyet eşitliği aynı zamanda bir kalkınma aracı olarak da önemlidir. Bu rapordan da gösterdiği gibi, toplumsal cinsiyet eşitliği ekonomide akılcılıktır: üç yolla ekonomik etkinliği artırabilir ve diğer kalkınma sonuçlarını iyileştirebilir. Birincisi, kadınların eğitime, ekonomik fırsatlara ve üretken girdilere erkeklerle aynı düzeyde erişebilmesini önleyen engelleri kaldırmak birçok verimlilik kazanımları sunabilir ki bu —kazanımlar giderek daha rekabetçi, daha küresel hale gelen bir dünyada çok daha önemli hale gelmektedir. İkincisi, kadınların mutlak ve göreceli statülerinin iyileştirilmesi, çocuklara yönelik olanlar da dahil olmak üzere birçok diğer kalkınma sonucunu besler. Üçüncüsü, kadınlar ve erkeklerin sosyal ve siyasi açıdan aktif hale gelmek, kararlar almak ve politikaları şekillendirmek için eşit şansa sahip oldukları bir oyun alanı yaratmak; zaman içinde temsil gücü daha yüksek, daha içermeci kurumların ve politika tercihlerinin önünü açarak daha iyi bir kalkınma yolu sunacaktır.

Amartya Sen(1999: 289)’e göre de[9], kadın eylemliliğinin geniş etki alanı kalkınma araştırmalarında ihmal edilmiş alanlardan biridir ve bu durumun mutlaka düzeltilmesi gerekir. Bugün siyasal kalkınma ekonomisinde hiçbir şeyin kadınların siyasal, iktisadi ve toplumsal katılım ve liderliğinin yeterince kabulü kadar önemli olmadığı söylenebilir. Aslında bu “özgürlük olarak kalkınma”nın hayati bir yönüdür.

Kadınlar tarihin her döneminde dönemlerin koşul ve niteliklerine göre değişen biçim ve statülerde ekonomik faaliyetlere katılmışlardır. Ancak onların ücretli olarak çalışma hayatında yer almasında sanayi devriminin önemli rolü olmuştur. Kadın işgücü istihdamındaki yöneliş sektörlerin nisbi büyümesi ile yakından ilgilidir. XIX. yüzyılda batı ülkelerinin çoğunda sanayileşme dokuma imalatı ile başlarken, toplam işgücünün önemli bölümünü kadınlar oluşturmuştur. Aynı yüzyılın sonlarına doğru metalürji, kimya ve otomotiv sanayilerinin yükselmesi

kadınların istihdamını azaltmıştır. XX. yüzyılın ortalarına doğru erkek işgücünde orantısız bir büyüme gerçekleşmiştir. Daha sonraki aşamada kadınlar erkeklere oranla daha düşük ücretlerle hizmet sektöründe çalışmaya başlamışlardır. II. Dünya savaşından sonra kamu ve hizmet sektöründeki büyüme kadınların toplam işgücündeki oranının artmasına yol açmıştır. Teknolojik gelişme sonucunda yeni alanların işin örgütlenmesinde yeni yöntemlerin ve üretim süreçlerinin ortaya çıkması kadınlar için yeni iş olanaklarının yaratılmasını sağlamıştır[1]

Küreselleşme sürecinin istihdamda doğurduğu sonuç ise, belkide sürecin kadınlar üzerinde etkisinin en kolay görülebileceği boyuttur. Bu süreç içerisinde üretim sisteminin yapısal dönüşüm geçirmesi ve yeni sistemin mevcut özelliklerinin kadının çalışma hayatına girmesini kolaylaştıran biçimde şekillenmesi kadınların işgücüne katılımını arttırmıştır[10](Peker ve Kubar,2012:176). Kadın işgücü sayısının artmasında, hizmet sektöründeki gelişmelerin yanı sıra, birbiriyle ilişkili pek çok faktörün etkili olduğu bilinmektedir. Bu faktörler arasında;

- Dünya genelinde çalışan kadınları koruyucu ve destekleyici yasaların ve uygulamaların artması,
- Demografik gelişmeler,
- Eğitim olanaklarının artması,
- Standart dışı (atipik) çalışma şekillerinin ortaya çıkması ve giderek yaygınlaşması,
- Evlenme oranlarında azalma, buna karşılık boşanma oranlarında artış,
- Toplumların, kadınların çalışmasına yönelik tutumlarında meydana gelen olumlu gelişmeler,
- Çocuk bakımı ve diğer hizmetlerdeki iyileşmeler yer almaktadır[10]

Ekonomik gelişmeyle birlikte kadın emek talebine uygun istihdam şekillerinin emek piyasalarında hızla genişlediği tespit edilmiştir. Bu işlerin başında kısmi süreli ve geçici işler olmakla birlikte, tarifi ve düzenlemesi çok güç sayıda ve nitelikte kayıt dışı işlerde mevcuttur. Bu tip işlerin genelde çok az veya hiç vasıf gerektirmediği, monoton olduğu ve iş bulmakta güçlük çeken gruplarca tercih edildiği bilinmektedir. Ekonominin gelişme süreci kayıt dışı istihdam türlerini artırırken, bu tip işler için kadınların tercih edilmesi ve bu işlere esas itibarıyla kadın emek arzının yönelmesi, toplam işgücü içinde kadın oranını zamanla arttırmıştır[2]

Kadınların işgücüne katılımlarının ve özellikle ücretli olarak istihdam edilmelerinin hem kendileri için hem de toplum için önemli sonuçları vardır:

-Kadınların istihdam edilmeleri, onların ekonomik bağımsızlığa kavuşmalarını sağlar ve hane içi karar alma süreçlerindeki güçlerini artırır. Kadın erkek eşitliğinin sağlanmasının en önemli koşullarından biri, kadınların istihdam edilebilirliğidir.

-Kadın istihdamı, sürdürülebilir ekonomik büyüme ve bütün bölgelerde dengeli bir sosyal kalkınma açısından çok önemlidir. Çalışma yaşındaki toplam nüfusun yarısını oluşturan kadınların etkin olarak katılmadığı bir ekonomiden sağlıklı ve verimli bir büyüme beklenemez.

-Kadınların işgücüne katılımlarının artmasının, yoksulluğun azalması açısından da hayati önemi vardır. Kadınların istihdamı, eve giren daha yüksek gelir ve daha iyi yaşam standartlarına kavuşmak demektir. Uluslararası deneyimlerin gösterdiği gibi, kadınlar ve erkekler arasında ekonomik eşitlik sağlandıkça yoksulluk azalacak, gayri safi milli hasılda artış olacaktır[11]

Uluslararası araştırmalar, çalışan kadınlarda doğurganlık oranının ve çocuk ölüm oranının düştüğünü, dolayısıyla aile ölçeklerinin sağlık ve eğitime daha büyük

pay ayrılabilceği bir konuma yöneldiğini göstermektedir. Aynı araştırmalar çalışan kadınların elde ettikleri gelirleri erkeklerden farklı olarak kendileri için değil, ağırlıklı aile için harcadıklarını göstermektedir. Erkekler kazançlarından görece olarak eğlence, alkol, sigara gibi harcamalara daha fazla pay ayırırken, kadınlar kazançlarını daha çok çocukların eğitimine ve sağlığına harcamaktadır. Dolayısıyla çalışan kadın sayısının artması genç kuşakların dahi iyi eğitilmesine ve daha sağlıklı yetişmelerine olumlu etki yapmaktadır. Daha eğitilmiş genç kadın kuşakları yetişince, yapısal olarak kadın katılım oranı da yükselecektir. Katılım oranı yükseldikçe ortalama eğitim süresindeki artış hızlanacaktır. Çok düşük kalan kadın katılım oranı orta ve alt sınıfta eğitim harcamalarının düşük kalmasına, dolayısıyla eğitim düzeyinin çok yavaş bir tempoyla artmasına yol açmaktadır [12].

Bunun yanında kadınların ve erkeklerin bireysel katkılarının ve kendilerine tanınan hakların algılanması, ailenin ortak yararlarının kadınlar ve erkekler arasında paylaşılmasında önemli bir rol oynar. Sonuç olarak, bu katkılara ve kazanılmış haklara ilişkin algıları etkileyen koşullar(kadınların bağımsız bir gelir kazanma yeteneği, ev dışında çalışma, eğitim görme, mülk edinme gibi)bu paylaşımlar üzerinde önemli bir etki yaratabilir. Kazanılmış hakların genişliği ve kadınların bağımsız eylemliliğinin etkisi, böylece kadınların erkekler karşısında yaşamlarını ve refahlarını kurutan haksızlıkların düzelmesini kapsar. Kadınların daha güçlü eylemlilikle güvence altına aldıkları yaşamlar kesinlikle kendi yaşamlarını kapsayacaktır[9]

Kadınların iş yaşamına katılmasıyla toplumsal hayatta daha fazla yer alıyor olması cinslerin sosyal yaşamda birlikte var olma durumunu güçlendirecek, güç dengelerini kadının lehine dönüştürecektir. Aile hayatı eşitler arasında daha demokratik ve özgürlüklü bir birliktelik olacaktır. Birlikteliklerin, maddi koşullar ya da mağduriyet gereği değil, sevgi ve saygı içinde yaşanması, insani ve toplumu güçlendirecek bir olgudur[13]

Kısaca kadının toplumsal yaşamda var olması, güçlü olması ve sosyal statüye kavuşması ancak çalışması ile gerçekleşebilir. Bu sayede bugüne kadar “kadının adı yok” ken artık adı da olacaktır.

Son olarak birçok araştırmacı ekonomik gelişme süreci boyunca kadınların işgücüne katılımını Ubiçimli olduğunu yazmıştır. Kadınların işgücüne katılım oranının Ubiçimli olmasının kanıtı hem gelişmiş ülkelerin tarihsel deneyimlerine dayanmakta hem de yataykesit ülke verilerine görülmektedir. Örneğin, Amerika Birleşik Devletleri'nde (ABD), ekonomik gelişmenin başlangıç aşamalarında, kadınların işgücüne katılımı önce düşmüş, sonra artarak Ubiçimini almıştır .Gelir düşükken ve tarım yaygınken kadınların işgücüne katılımı yüksektir. Kadınlar çoğunlukla ücretsiz aile işçisidir. Pazarların genişlemesi ve yeni teknolojilerin kullanılmaya başlaması ile gelir artar ve kadınların işgücüne katılımı düşer. Tarımda makineleşme ile hem erkek hem de kadınlar için istihdam olanakları azalır. Kırlardan kentlere göç başlar. Gelenekler veya işveren tercihi, kadınların düşük eğitimi, ev işi, çocuk ve yaşlı bakımı sorumlulukları nedeniyle işgücüne katılımları düşük kalabilir. Kadınların öğrenim düzeyleri yükseldikçe, doğurganlık azaldıkça ve aldıkları ücret arttıkça, hizmet sektörünün gelişmesi ile kadınların işgücüne katılımı Ubiçimli eğrinin yükselen kısmına uygun olarak artar[14]

Dünyada Kadın İstihdamı Ve Gelişimi

Dünyada kadınların çalışma yaşamında yer almaları uzun süreçlerden geçmiştir. Tarihsel olarak bakıldığında, eskiden günümüze insanların düşünce yapısında, kadının

yeri evidir, ailesine, eşine, çocuklarına bakmakla yükümlüdür, erkek egemenliğinde yaşar, anlayışı hâkimdir. Tarımla birlikte yerleşik hayata geçilmesi de kadının ikincil statüsünü değiştirmemiştir[3]

Hızla gelişen dünyamızda kadınların, sosyal, ekonomik hayatın ve toplumsal gelişme sürecinin önemli bir parçası olduğu kabul edilmektedir. İlkel toplumlardan çağdaş toplumlara kadar her dönemde ve dünyanın her yerinde kadın ekonomik hayatın içerisinde yer almıştır. Önceleri tarım sektöründe ve küçük ev sanatlarında çalışan kadın, ancak sanayi devriminden sonra ücretli olarak çalışma hayatına girmiştir[15]

Sanayi devrimi gibi, II.Dünya Savaşı ve son dönemlerde hız kazanan küreselleşme süreci de kadınların emek piyasalarındaki sayı ve konumlarını etkileyen kilometre taşı niteliğindeki gelişmeler olmuştur[16].

Özellikle ABD ve İngiltere için kadınların işgücüne katılımının tarihsel süreci incelendiğinde, II. Dünya Savaşı'nın bu süreçte önemli bir kırılma noktası olduğu dikkat çekmektedir. Savaş öncesi dönemde kadın işgücü "rezerv" işgücü olarak görülmekte ve kadınlar zorunlu durumlar dışında çalışmayı tercih etmemekteydi. Savaş sırasında göreve çağırılan "rezerv" işgücünün, savaş sonrasında sahaları terk etmemeye karar vermesi sonucunda İngiltere ve ABD'de, kadınların işgücüne katılım oranlarında ciddi artışlar gözlenmeye başlanmıştır. Sonraki yıllarda savaş dönemini inceleyen çalışmalar, kadınların -özellikle evli kadınların- işgücüne katılım oranlarındaki bu artışı, işgücü piyasasında bir devrim olarak nitelendirmektedir. Bu devrim sonrasında dünya genelinde kadınların işgücüne katılım oranlarında bir artış eğilimi gözlenmeye başlanmıştır ve neredeyse her ülkede kadınların işgücüne katılım oranları, erkeklerin işgücüne katılım oranlarına yaklaşmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde de benzer eğilimler gözlenmektedir; ancak gelişmekte olan ülkelerde kadınların işgücüne katılım oranları, gelişmiş ülkelerde gözlenen kadınların işgücüne katılım oranlarının gerisinde kalmaktadır[17]

Ayrıca kadının tarım-dışı sektörlerde çalışmaya başlaması endüstrileşme ile başlamışsa da özellikle II. Dünya savaşı sonrası hız kazanmıştır.1950'de 15-64 yaş arası kadın nüfusun gelişmekte olan ülkelerde %50'si, endüstrileşmiş ülkelerde ise %47'si aktif görünmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde aktif görünen kadının %87'si tarım sektöründe yer alırken, endüstrileşmiş ülkelerde %47'si bu sektördedir.1985'lere gelindiğinde ise endüstrileşmiş ülkelerde hem aktif olan kadın sayısı artmakta hem de bu kadınlar tarım dışı sektörlerde çalışmaktadırlar.1985 yılında gelişmekte olan ülkelerde aktif kadın nüfus %49 olurken, endüstrileşmiş ülkelerde bu oran %47'den %58'e çıkmıştır. Bu aktif kadın nüfusun % 87'si tarım dışı sektörlerde yer almaktadır. Yine gelişmiş ülkelerde 1950 yılında ekonomik olarak aktif nüfus içinde kadınların payı %36,7 iken bu oran 1975 yılında %40,6,1985 yılında %41,4 olmuştur.1950-1975 arasındaki 25 yılda işgücü isteminde oluşan 5,3 milyon dolayındaki işgücü artışının %53'ünü,1975-80 arasındaki 7,2 milyon dolayındaki artışın da %54'ünü kadınlar karşılamıştır. Buna karşılık gelişmekte olan ülkelerde bu dönemde oluşan işgücü istemi artışının %37-38'i kadınlar tarafından karşılanmış görülmektedir[18]

Görülüyor ki endüstrileşme işgücü istemini ve ücretli çalışmayı artırırken işgücü piyasasında kadın işgücüne olan gereksinimi de artırmakta ve karşımıza ücretsiz aile işçisi yerine ücretli çalışan kadın istihdamını çıkarmaktadır. Örneğin 1985 yılında 12 üyeli Avrupa Topluluğu genelinde kabaca 100 milyon ücretli

çalışanın(%81,1) içinde 38 milyon kadın yer almaktadır[18]

1950'li yıllardan itibaren gelişmiş ülke ekonomilerinde yaşanan sektörel dönüşüm, kadınların işgücüne katılımlarını artırmanın yanı sıra işgücünün kompozisyonunu da değiştirmiştir. Bu dönemde ekonomilerde tarımın ve sanayinin hakim olduğu yapı yerini hizmetler sektörüne bırakmış, bu durum kadın işgücüne katılımını olumlu yönde etkilemiştir[16].1970'lerde ticaretin serbestleşmesi, çok uluslu şirketlerin artışı ucuz emeği meydana getirmiştir. Özellikle kadınlar bu durumdan etkilenecek düşük ücretlerle çalışmaya zorlanmışlardır. Yine bu yıllarda, ekonomik faaliyet içerisinde kadınların önemli yerinin olması, kadınların çalışma haklarına yönelik düzenlemelerin yapılmasını sağlamıştır. Kadınlara karşı ayrımcılığın ortadan kaldırılması için Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) önemli gelişmeler kaydetmiştir[3].1990'lı yıllar itibarıyla Latin Amerika'da ekonomik olarak aktif kadınların % 71'i,Asya ve Pasifik'te % 40'ı, Afrika'da %20'si, diğer gelişmiş bölgelerde % 62'sinin hizmetler sektöründe çalışması bu sektörün kadın istihdamı açısından önemini göstermektedir[16]

Bunun yanında sanayileşmeye odaklanan kalkınma stratejilerinin ilk döneminde ithal ikameci sanayileşme süreci, ikinci döneminde ihracata yönelik sanayileşme süreci yaşanmıştır. İthal ikameci sanayileşme döneminde dünyanın çeşitli bölgelerinde kadın işgücüne genel olarak ihtiyaç duyulmamış, 20. yüzyılın son çeyreğinde, gelişmekte olan ülkelerde özellikle Güneydoğu Asya ülkelerinde ihracat yönelimli sanayileşme ve büyüme stratejilerine geçişle birlikte kadın işgücüne olan talep artmıştır. Uluslararası piyasalarda rekabet edebilmek için maliyetleri aşağı çekmek durumunda olan firmalar açısından, emek yoğun malların üretiminde kadınlar ucuz işgücü kaynağı olarak elzemdir[19]

Üretim modeli ve üretim yapısının değişimi, kadınların üretime katılma koşullarını hızlandırma ve belirlemede önemli rol oynamaktadır. Özellikle de emek yoğun üretim kadın emeği tercih etmektedir[20]

Nitekim 1970'lerin başından itibaren gerekfordist sistemde verimlilik düşüşlerinin yaşanması, gerekse globalleşmeye bağlı olarak uluslararası ticaretin genişlemesi ve standart ürünlerden çok özelliği olan ürünlere talebin artması, sistemin değişen durumlara uyum sağlayamamasına neden olmuştur. Bu dönemde özellikle Japonya'da uygulanan esnek üretim biçiminin başarılı sonuç vermesi, diğer ülkelerin de üretim sistemlerini değiştirmelerine neden olmuştur[16].1970'lerde yaşanan kapitalizmin genel bunalımı üretim biçiminde yapılan değişimlerle "esnek üretim biçiminin yaygınlaşmasıyla aşılıma çalışılmıştır[21].

Üretim organizasyonundaki değişikliğin beraberinde getirdiği uygulamaların işgücü piyasalarında da yansımaları görülmüştür. Bu yansımalar işgücünün kompozisyonunda, istihdam yapısında, çalışma şartları ve standartları ile sendikalaşma ve toplu pazarlık alanlarında görülmektedir[22] Bu tür üretim örgütlenişi çalışma yasalarını da etkilemiş kalcılık yerine kuralsızlık yeni yasa ve düzenlemelere egemen olmuş ve çalışanların daha önce sahip oldukları uzun dönem aynı işte çalışma imkanı ve sosyal güvenlik sisteminin getirdiği güvenceler ortadan kalkmıştır[21] Ayrıca işgücü piyasaları küresel bir nitelik kazanmaya başlamıştır. Gerek işçiler gerekse işverenler geliştirdikleri stratejilerle küresel nitelik kazanmaya başlayan işgücü piyasalarında kendilerini etkileyen değişikliklere uyum sağlamaya başlamışlardır[22]

Dünyada işgücü açısından yaşanan son gelişmeler "esneklik" adı altında ve ideolojik çağrışımlardan uzak bir biçimde açıklanmaya çalışılsa da, esneklik kavramı küreselleşmenin bir sonucudur ve küreselleşmenin kaçınılmaz bir süreç olduğunu düşünen ve olumlu yanlarını ön plana çıkararak bu olguyu hararetle savunan görüşe eşleyişle neoliberal söyleme yakın son derece yakın "ideolojik" bir içerik taşımaktadır[22]

Küreselleşme sürecinde çalışan kadın sayısında dünya genelinde artış olduğu birçok araştırmacı tarafından ortaya konulmuştur. Yeni uluslararası işbölümü, yeni sermaye gerektiren yatırım ve üretimlerin merkez ülkelerde, emek yoğun üretimin ise çevre ülkelerde gerçekleştirilmesi, kadınların özellikle çevre ülkelerdeki kadınların istihdam edilme olanaklarını artırmasında etkili olmuştur. Ayrıca esnek üretime geçişle esnek emeğe sahip olan kadınların istihdam olanaklarının artması arasında doğrusal bir ilişki vardır. Zira, kadın emeğinin kullanım biçimi, esnek üretimin talep ettiği emek türüne karşılık gelir; uysal, tam zamanlı olmayan, kolayca manipüle edilen emek. Kadın istihdamındaki sayısal artış, yasal değişiklikler ya da kadınların eğitim düzeylerinin yükselmesinden ziyade "daha düşük sabit maliyetlerle daha kolay işten çıkarılabilen (ya da esnek) bir işgücü yaratma isteğinden kaynaklanır[21]

Küreselleşme ile birlikte kadınlar daha fazla istihdam olanağı buluyormuş gibi görünse de, bu işlerin çoğunluğu düşük ücretli, sosyal güvence ve yasal korumadan yoksun işlerdir. Küresel sosyoekonomik eğilimlerin bir sonucu olarak birçok kadın, işlerini daha nitelikli erkek işçilere bırakırken, daha teknik bilgi gerektiren iş fırsatlarından yararlanamamaktadır. Kadınların yalnızca üçte biri ekonomik açıdan aktif kabul edilmektedir[23]

Kısaca sanayi devriminden günümüz ekonomik düzenine kadar geçen süre içinde kadın işgücüne katılım oranlarında *kadın istihdam oranında da* ciddi bir artış söz konusudur[10]. Kadınların tarihsel süreç boyunca giderek artan oranlarda işgücüne katılmalarının nedenleri arasında eğitim, yükselen ücretler, teknoloji, doğum oranlarının azalması gibi çeşitli ekonomik ve sosyal nedenler bulunmaktadır. Kadınların eğitim düzeyinin artması, hem evlilik yaşının artmasını hem de kadınların evde bir pazarlık gücü elde etmeye başlamasını beraberinde getirmektedir. Bunun yanı sıra, tarihsel süreç içerisinde iyileşen çalışma koşulları ve yükselen ücretler nedeniyle iş piyasası kadınlara giderek daha cazip gelmeye başlamıştır; çünkü bu koşullar altında çalışmamanın alternatif maliyeti

giderek yükselmektedir. Öte yandan, özellikle kentsel bölgelerde yaşam koşullarının giderek pahalılaşması, kadınların da işgücü piyasasına katılımını gerektirmektedir. Ayrıca teknolojik gelişmelerle birlikte, kadınlar hem çalışmakta hem de kendilerinin "ödevi" olarak görülen ev işlerini görece olarak daha rahat ve daha az zaman harcayarak yapabilecek duruma gelmektedir. Bunun ötesinde gerek erkeklerin gerekse kadınların eğitim düzeylerindeki artışla beraber gelen modernleşme, kemikleşmiş toplumsal cinsiyet ayrımını yavaş da olsa değiştirmeye başlamış ve yine eğitimin etkisiyle doğurganlık oranlarındaki azalma, kadınların işgücü piyasasındaki varlığını arttırmalarını sağlamıştır[17] Ancak, tüm olumlu gelişmelere rağmen kadın işgücü yine de erkek işgücünün gerisinde kalmış ve ikincil işgücü statüsünden kurtulamamıştır[10]

Nitekim kadınların istihdam oranı 2004-2008 yılları arasında yüzde 47,9'dan yüzde 48,6'ya yükselmiş ancak küresel krizin etkilerinin ağır biçimde hissedildiği 2009 yılında kadın istihdamında kayda değer bir düşüş yaşanmıştır. Kadınların istihdam oranı yüzde 48,6'dan yüzde 48'e düşmüştür. Öte yandan kadınlar ve erkekler arasında istihdam oranındaki fark hala devam etmektedir. 2009 yılı itibarıyla dünya ölçeğinde çalışma yaşındaki erkek nüfusun yüzde 72,8'i istihdam edilirken, kadınların yüzde 48'i istihdam edilmektedir[24]

Dünyada, artış hızı azalmakla birlikte, kadın istihdamında bir artış gözlenmektedir. Dünya'da 2006 yılında toplam kadın işgücü 1238,9 milyon, kadın istihdamı 1157,1 milyon ve kadın işsiz sayısı 81,8 milyondur. Gelişmiş ülkeler ve Avrupa Birliği'nde 2006 yılında kadınların işgücüne katılım oranları yüzde 52,7 ; toplam istihdam içinde kadınların oranı ise yüzde 44,7 olmuştur. Ancak dünya genelinde durum farklılık arz etmektedir. Dünyada farklı bölgeler itibarıyla kadınların işgücüne katılım oranları ve toplam istihdam içinde kadınların oranı benzer bir tablo sergileyememektedir[12] Küresel krizin etkilerinin ağır biçimde hissedildiği 2009 yılında kadın istihdamında önemli bir düşüş yaşanmış, kadın istidamı %0,6 ortalama istihdam oranı ise %0,5 azalmıştır. 2009 yılı itibarıyla dünyada çalışma yaşındaki erkek nüfusun %72,8'i istihdam edilirken, kadın nüfusun ise sadece %48'i istihdam edilmektedir[10]

Tablo incelendiği zaman, kadınların toplam istihdam içindeki paylarının özellikle, Güney Asya ve Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgelerinde düşük olduğu gözlenmektedir.

Tablo 1. Dünyada Kadın İşgücüne Katılma Oranı (%)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Dünya	52,0	52,0	52,1	52,1	52,2	52,4	52,2	52,0	51,7	51,4	51,2	51,1
Gelişmiş Ülkeler ve Avrupa Birliği	51,8	51,7	51,9	52,0	52,2	52,5	52,7	53,0	53,0	53,0	53,0	53,1
Doğu Asya	69,7	69,4	69,1	68,7	68,3	68,0	67,8	67,7	67,2	67,0	66,9	66,7
Güney Asya	35,0	35,4	35,8	36,3	36,8	37,4	36,3	35,1	33,9	32,8	31,7	31,8
Orta ve Güneydoğu Avrupa ve BDT	49,4	49,0	49,4	48,6	48,3	48,5	48,8	49,1	49,2	49,6	49,7	49,9
Güneydoğu Asya ve Pasifik	58,5	58,8	58,4	58,4	58,4	58,5	58,3	58,5	58,7	58,5	58,6	58,7
Latin Amerika	48,1	48,7	49,6	49,8	50,8	51,3	51,5	51,8	52,1	52,6	53,2	53,5
Orta Doğu	16,3	16,7	17,2	17,8	18,4	19,0	18,7	18,5	17,7	17,8	18,1	18,4
Kuzey Afrika	22,1	21,7	21,2	21,9	22,4	22,6	22,7	23,6	23,7	23,8	24,0	24,2
Sahraaltı Afrika	62,7	63,1	63,5	63,8	64,0	64,1	64,2	64,2	64,4	64,4	64,4	64,5

Kaynak: Onuncu Kalkınma Planı(2014-2018),s.7

Kadının tarım dışı sektörlerde istihdamı, küresel ölçekte yavaş da olsa bir artış göstermiştir.1990 yılında, dünya genelinde tarım dışı sektörlerde çalışan kadın oranı yüzde 35 iken bu oran, Binyıl Kalkınma Hedefleri'nin kabul edildiği 2000 yılında yüzde 37'ye, 2010 yılında ise yüzde 40'a yükselmiştir[6]

Türkiye Kadın İstihdamının Gelişimi

Türkiye'de kadın, gerçek anlamda 1950'lerden sonra kırdan kente yönelik göçün beraberinde getirdiği kentleşme sonucunda işgücü piyasası içinde yer almaya başlamıştır. Zaman içinde kadınların işgücü piyasasındaki konuları ve çalışma biçimleri de değişime uğramıştır. Değişen ekonomik ve sosyal yapı ile birlikte kadınların işgücü piyasasında daha fazla yer aldığı günümüzde, Türkiye'de kadının işgücüne katılımın ve istihdamının ne durumda olduğunun tespiti önemlidir[25]

Türkiye'de Kadının İşgücüne Katılımının Önemi

İşgücüne katılma oranının yüksek olması ekonomiler açısından arzu edilen bir durumdur[26]. İşgücüne katılım oranında gözlenen bir artış, işgücü arzının artmasına ve dolayısıyla da ekonomik büyümede canlanmaya neden olmaktadır. Özellikle son yıllarda kadınların istihdama katılım oranında gözlenen artışlar ekonomik büyümeye katkıda bulunmuştur. Yapılan bir çalışmada 1998-2008 döneminde dünya ülkelerinden 187 ülke için kadınların istihdam oranının ekonomik büyüme üzerinde olumlu etkisi olduğu saptanmıştır. Dolayısıyla temel hedefi ekonomik büyümede artış sağlamak olan ülkelerin, ekonomik büyümeyi etkileyen etmenler içerisinde kadınların işgücüne katılım oranının önemini görmeleri gerekmektedir[27]

Türkiye'nin de ekonomik, sosyal ve siyasi alanlarda ilerlemesi de kadının sanayi ve hizmet sektörlerinde hak ettiği yere ulaşmasıyla doğru orantılıdır. Dolayısıyla küresel düzeyde rekabet edebilir bir ekonomi için, Türkiye'de nüfusun yarısını oluşturan kadınların iş hayatına katılması büyük önem taşımaktadır. 1950'li yıllar Türk ekonomisinde sanayileşmenin ve köyden kente göçün hız kazandığı dönemler olmuştur. Türkiye'de kadın, gerçek anlamda 1950'lerden sonra oluşan bu dönüşümün etkisiyle işgücü piyasası içinde yer almaya başlamıştır. Yani ülkemizde kadınlar çalışma yaşamına aktif bir şekilde ilk olarak 1950'li yıllarda katılmıştır. Toplumsal yapıda meydana gelen değişim ve gelişmelerle kendine yeni ve farklı roller yükleyen kadın, eğitim almaya, kendi konumunu farkına varmaya, hizmet sektörü ve diğer sektörlerde çalışmaya kısaca bilinçlenmeye başlamıştır[28]

Türkiye'de hükümetler kalkınma amaçları kapsamında kadınların işgücüne katılımlarını artırmak için çeşitli hedefler belirlemiştir[7]. Ancak 1963 yılında başlayan planlı kalkınma döneminde kadın-erkek eşitliğini amaçlayan ve kalkınmanın öznesi olarak kadınları hedef alan düzenlemelere fazla rastlanmamaktadır. Kentleşme süreci ile birlikte, Türkiye'de kadının çalışma yaşamından uzaklaştığı görülmektedir. 15 yaş üzeri nüfusun 1970 ve 1990 arası işgücüne katılımı incelendiğinde, kadının yıllık işgücüne katılım oranları % 1.7 iken, bu oran erkeklerde % 2.4'tür. 1970 yılında çalışabilecek kadın nüfusun % 54'ü çalışma yaşamına aktif olarak katılırken, bu oran 1990'larda % 45'e düşmüştür. Aynı dönemde erkeklerin işgücüne katılım oranı 1970'lerde % 80 iken, 1990'larda % 84'e çıkmıştır[29]

Türk ekonomisi 1970'lerin sonunda ciddi boyutlara ulaşan yüksek enflasyon ve ödemeler bilançosu açıkları problemlerinin üstesinden gelebilmek için IMF desteğinde istikrar tedbirleri uygulamaya başlamış, ihracata yönelik

sanayileşme stratejisi benimsenirken tarımsal girdilere uygulanan sübvansiyonlar önemli ölçüde azaltılmıştır. Bu politika değişikliklerinin kadın İKO'nun azalma sürecini durdurmadığı gözlenmektedir. Bunda tarımda istihdam edilen kadın işgücünün oranı düşerken sanayi ve hizmetler sektöründe kadın istihdamının artmayışının etkili olduğu söylenebilir[16]

1980 sonrası uygulanan istikrar tedbirlerine rağmen enflasyonun genelde yüksek oranlarda seyretmesi; ücret, maaş ve tarımsal gelirlerin azalma seyrini şiddetlendirmiştir. 1980-1988 arası işçi ücretleri 19 kat, memur maaşları 23 kat artarken fiyatlar 32 kat artmıştır. Bu durum daha önce çalışmayan ikincil işgücünden emek piyasalarına giriş yapmak isteyenlerin sayısını arttırmış, özellikle kentlerde çalışmak isteyen kadın sayısı önemli ölçüde artmıştır. Ancak, kentli kadının sanayi ve hizmetlerde yaratılan istihdam kapasitesinden yeterince yararlanamayışı, onları kayıt dışı istihdama yönelterek İKO düşüş seyrinin hızlanmasına neden olmuştur[16].

Bu sayısal gelişmelere koşut bir anlayış planda da görülüyor. DPT Kalkınma Planı'nda(1984-1989),kadın işgücü arzının tüm plan döneminde bin kişi olacağı öngörülmektedir. Anlaşılan 1980'li ve 1990'lı yıllar, "İşsiz Erkek Dururken Kadına İş Verilmez" anlayışının yaygın olduğu yıllardır[30](Kepenek,2003:418).Kalkınma planlarında toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik ilk ifadelerle Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda rastlanmakla birlikte, içeriklerine bakıldığında Yedinci ve Sekizinci Kalkınma Planlarında aslında kadını aile içerisinde tanımlayan anlayışın hakim olduğu gözlenebilir[31]

Türkiye'de çalışma yaşamında kadın istihdamı konusunda kalkınma planlarında dönüm noktası, toplumsal cinsiyet eşitliğini güçlendirmeye yönelik bir yaklaşımın benimsenmesi 9. Beş Yıllık Kalkınma Planı (2007-2013)'dir. Bu noktaya gelmesinde, AB adaylık süreciyle Kadının Statüsünü Genel Müdürlüğü Ve kadın hareketlerinin çalışmalarının etkisi olduğu düşünülmektedir[6].Ayrıca, Dokuzuncu Kalkınma Planı'nda yer alan ana amaçlar çerçevesinde bu amaçların bütünlüğü bir şekilde plan ve politikalara yerleştirilmesi için Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Ulusal Eylem Planı (2008-2013) kabul edilmiştir. Bu plan, 1996 yılında, o zamanki adıyla Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü'nün koordinasyonunda hazırlanıp uygulamaya konulan, kadınların mevcut statüsünü tanımlayıp hedefler ve çözüm yolları belirleyen bir önceki Ulusal Eylem Planı'nın Devamı niteliğindedir. Bu bağlamda, çocuk ve bakım hizmetlerinin yaygınlaştırılması, mesleki eğitim olanaklarının geliştirilmesi, aktif işgücü programlarının uygulanması gibi kadının işgücüne katılımını artırıcı önlemler yer almaktadır[32,6]

Başbakanlık'ın 25 Mayıs 2010 tarihli "Kadın İstihdamının Artırılması ve Fırsat Eşitliğinin Sağlanması Genelgesi" de kadın istihdamını artırma alanında gecikmiş, ancak olumlu bir adımdır. Bugüne kadar kadına yönelik aile içi şiddetle ve töre adı altında işlenen cinayetlerle mücadele, kamunun kadın sorunlarına ilişkin temel-birincil gündemini oluşturmuştur. Diğer alanlar (istihdam, temsil) çok fazla ele alınmamıştır. Bu genelgeyle kadın politikaları konusunda daha bütüncül bir yaklaşım gözlenmektedir[33](Şener,2010:1).

Ancak bu çalışmaların bu konuda beklenen sonucu sağladığını söylemek mümkün değildir. Nitekim 2010 yılı itibariyle gösterilen %27,6'lık işgücüne katılma performans,27 AB ülkesinin ortalama %66,1'lik ve OECD ülkelerinin %60,8'lik performanslarından hayli düşüktür.

Ülkemizde, kadınların işgücü piyasasına daha çok katılımını sağlamak ve bu katılımın kalitesini yükseltmek, Türkiye'nin hızlı gelişmesi ve Avrupa ile uyum açısından büyük önem taşımaktadır[12]

Bu amaçla Ulusal İstihdam Stratejisi Taslağı hazırlanarak, 8 Şubat 2012 tarihli Üçlü Danışma Kurulu toplantısında tartışılmıştır. Stratejinin temel politika eksenleri, eğitim-istihdam ilişkisinin güçlendirilmesi, işgücü piyasasında güvenceli esnekliğin sağlanması, dezavantajlı grupların istihdamının artırılması ve istihdam-sosyal koruma ilişkisinin güçlendirilmesidir. Ulusal İstihdam Stratejisi ile işsizlik oranının 2023 yılı itibarıyla %5 düzeyine indirilmesi, kadın istihdam oranının ise %50'ye yükseltilmesi hedeflenmektedir[34]

Aşık (2013)'e göre,[35],söz konusu hedefin yeterli olmamasına rağmen, %38'lik hedefin ekonomik büyümeyi ne kadar etkileyeceğine ilişkin yaptığı çalışmaya göre; erkeklerin işgücüne katılımının halihazırdaki % 71 seviyesinde kalacağı, kadınların katılımının ise aşamalı olarak 2023'e kadar % 38'e yükseleceği varsayımı altında yapılan hesaplamalara göre kişi başına reel gayrisafi yurtiçi hasılanın (GSYH), baz senaryo tahminine göre % 5.6 oranında artış göstermesinin mümkün olacağına işaret etmektedir. Diğer taraftan, katılımın aşamalı olarak % 50'ye yükselmesi, kişi başı reel GSYH'nın% 12 oranında artmasına, katılımın OECD ortalaması olan yüzde 61'e yükselmesinin ise kişi başı reel GSYH'nın%17.5 oranında artmasına yol açacağını belirtmektedir

Bilindiği üzere hükümetin 2025'te kişi başı gelir hedefi 25.000 ABD Doları'dır. Kadınların katılımının aşamalı olarak % 38'e yükselmesi halinde kişi başı gelir tahmini 19.000 ABD Doları, katılımın % 61'e yükselmesi halinde ise tahmini 21.000 ABD Doları'dır. Reel kurun % 20 oranında değer kazanacağı varsayımı yürütülse dahi kişi başı gelir tahmini % 38'lik kadın katılımı ile 20.000 ABD Doları, % 61'lik kadın katılımı ile 22.000 ABD Doları'na yükselmektedir. Ya da durum farklı bir şekilde ifade edilirse, hesaplamalara göre **kadınların katılımında bir değişiklik olmaması, ancak erkeklerin katılımının yüzde 71'den yüzde 100'e yükselmesi halinde dahi 2023 yılında 25,000 ABD Doları kişi başı gelire ulaşmak mümkün değildir.** Erkeklerin katılımının yüzde 71'den yüzde 100'e yükselmesi, kadınların katılımının da yüzde 61'e yükselmesi halinde ancak 25,000 ABD Doları kişi başı gelire ulaşmak mümkündür. **Dolayısıyla bu hedef daha fazla kadın çalışmadan yakalanamayacaktır[35]**

Bunun yanında ekonomik büyüme ve yoksulluğun azaltılması için kapasite oluşturulması bakımından da daha yüksek kadın işgücüne katılma(İGK) oranları gereklidir. Nitekim Türkiye için yapılan mikro simülasyonlar[8],Dokuzuncu Kalkınma Planı'nda kadınların işgücüne katılımı için belirlenen hedefe ulaşmanın-hâlihazırdaki %23'lük düzeyden %29'a-yoksulluğun azaltılmasına, yeni işe girenlerin tam zamanlı olarak çalışması halinde %15 kadar, yarı zamanlı çalışması halinde %8 oranında katkıda bulunabileceğini göstermektedir[7]

Son olarak daha yüksek İGK (İşgücüne Katılım Oranları) oranları ile beşeri sermaye ve eğitimde yüksek getiri arasında bir ilişki bulunmaktadır. Kadınların işgücüne katılımlarının düşük olduğu ülkelerde, aileler genellikle kızlarının eğitimine yetersiz yatırım yapmaktadır. Ancak annelerin eğitimi ile çocukların eğitimi arasında güçlü bir ilişki olup, anneleri daha eğitilmiş çocukların daha iyi eğitim sonuçlarına sahip olma olasılığı anneleri daha az eğitilmiş çocuklara nazaran daha yüksektir[7]

Türkiye'de eğitim seviyeleri gün geçtikçe yükselen kadınlar öğretmenlik, mühendislik, avukatlık öğretim üyeliği gibi mesleklerde giderek artan oranlarda yerlerini almışlardır. Ülkemizde kadınlar görünür olmaya ve daha önce bulunmadıkları alanlarda kendilerini göstermeye işgücüne katılımlarını arttırarak kavuşmuşlardır. Tüm geleneksel sosyo-kültürel engellere rağmen, bir ülkenin tarihinde pekte uzun sayılmayacak bir sürede önemli aşamalar kaydetmişlerdir. Özellikle 1980'li yıllardan sonra, geleneksel olarak erkeğe özgü olarak nitelenen pek çok işte, örneğin, girişimcilik, yöneticilik, turizmciilik, reklamcılık, bankacılık, sigortacılık vb. alanlarda yer almışlardır[31]

Buna rağmen günümüzde gelişmiş ülkelerde kadınların işgücüne katılma oranları %70'ler seviyesine yükselerek erkeklerin işgücüne katılma oranlarına yaklaşıırken, Türkiye'de bu oran %20 ile %30 arasında değişmektedir. İşgücüne katılma oranlarının son 20 yıldaki gelişimi incelendiğinde, kadın işgücünün Dünyanın genelinde sergilediği artış sürecinin ülkemiz için geçerli olmadığı görülmektedir[10]

2014-2018 dönemini kapsayan Onuncu Kalkınma Planı'na bakıldığında ise, başta gençlerde ve kadınlarda olmak üzere işgücüne katılımın ve istihdamın artırılması, işsizliğin azaltılması, iş kazalarının ve kayıt dışı istihdamın önlenmesi, işgücü niteliğinin yükseltilmesi ve kırılan istihdamın azaltılması hususlarının önemini korumakta olduğu ifade edilmektedir. Buradan yola çıkarak, kadınların karar alma mekanizmalarında daha fazla yer almaları, istihdamının artırılması, eğitim ve beceri düzeylerinin yükseltilmesi ile aile ve iş yaşamının uyumlaştırılmasına yönelik güvenceli esnek çalışma, kreş ve çocuk bakım hizmetlerinin yaygınlaştırılması ve erişilebilir kılınması ile ebeveyn izni gibi alternatif modellerin uygulanması da Onuncu Kalkınma Planı hedef ve politikaları arasında yer almaktadır (Onuncu Kalkınma Planının onaylandığına ilişkin karar,2013). Bu planda "Kadınların işgücüne katılım ve istihdam oranlarının plan dönemi sonunda sırasıyla % 34,9 ve% 31'e yükseltilmesi" somut olarak belirlenmiştir[31]

Son on yılda uyguladığı mali disiplin ve yapısal reformlar neticesinde başarılı bir büyüme performansı gösteren Türkiye'nin bilindiği üzere önümüzdeki on yıl için hedefi dünyanın ilk on ekonomisi arasında yer alabilmek. Ancak önümüzde ciddi kısıtlar mevcut; çünkü böyle iddialı bir hedefi gerçekleştirebilmek için gereken en önemli unsurlar nitelikli, verimli ve çalışkan bir işgücü profili. Türkiye'de kadın işgücü profiline baktığımızda ise maalesef hayal kırıklığına uğramamak mümkün değil[36]

Kadınların işgücüne katılım oranı 1990'da %34,1 civarındayken,2000 yılında %26,6'ya, 2002 yılında %26,9'a, 2004 yılında %25,4'e, 2005 yılında %23,3'e düşmüş olup, 2008 yılında ise %24,5 düzeyinde gerçekleşmiştir.2010 yılında ise 4,3 puan artarak %27,6'ya yükselmiştir[37,13]

Türkiye'de işgücüne katılımın, dolayısıyla da istihdamın mevcut potansiyele göre oldukça düşük olduğu görülmektedir. Türkiye'de kadınların işgücüne katılım oranı 1989-2008 yılları arasında % 36,2'den % 24 seviyesine kadar gerilemiştir. Bu düşüşün en büyük nedeni kentleşmedir. Tarımdan tarım dışına işgücü göçü gerçekleştikçe, kadınların ücretsiz aile işçisi olarak yoğun biçimde istihdam edildiği tarımın istihdamdaki payı azalmış, kadın katılım oranı düşüş eğilimine girmiştir. Ekim 2009 itibarıyla ise 52 milyona yaklaşan çalışabilir yaştaki sivil nüfusun ancak yarısı işgücü piyasasında bulunmaktadır. İşgücüne katılım oranı % 47, istihdam oranı

% 42'ye kadar düşmüştür. Bu oranlar, Avrupa Birliği üyeliğini hedefleyen bir ülke için olağanüstü düşüktür[38]

Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO)'nun "Küresel İstihdam Eğilimleri 2012" raporuna göre, dünyada genel olarak ve bölgelere göre kadınların işgücüne katılımı dikkate alındığında da Türkiye'de kadın işgücüne katılma oranı (%28,8), dünya kadın işgücüne katılma oranının (%51,1) oldukça gerisindedir. Gelişmiş Ekonomiler ve Avrupa Birliği'nin (%53,1), Bağımsız Devletler Topluluğu (%49,9), Doğu Asya (%66,7), Güney Doğu Asya ve Pasifik ülkelerinin (%58,7), Latin Amerika ve Karayipler (%53,5), Sahra Altı Afrika (%64,5) ülkelerinin yaklaşık olarak yarısı kadardır. Güney Asya (%31,8) ülkelerine yakın, Orta Doğu ülkelerinden (%18,4) daha yüksek ve Kuzey Afrika ülkeleriyle kadınların işgücüne katılımı açısından paralel bir seyir izlemektedir[39]OECD ülkeleri karşılaştırıldığında da kadının istihdama katılma oranı 2011 yılında % 77,3 ile en yüksek oranda İzlanda'da en düşük oranda ise % 27,8 ile Türkiye'dedir[40]

"ILO Çalışma Dünyası Raporu 2013: Türkiye Görünümü"ne göre[41], kadın istihdam oranlarında biraz iyileşme görülmektedir: 2011'den 2012'ye kadınların işgücüne katılma oranında %28'den %29,5'e, kadın istihdam oranında da %25,6'dan %26,3'e bir artış görülmüştür. Bununla birlikte, kadınların işgücü piyasasına katılımı 2012 yılında %29,5 ile uluslararası standartların çok gerisindedir ve üstelik 1990'ların başına göre azalmıştır (yaklaşık %35). Ayrıca kadın ve erkeklerde toplam %45,4 olan istihdam oranı (ve %50'lik işgücüne katılım oranı) diğer ülkelerle karşılaştırıldığında görece düşük kalmaktadır.

Bunun nedeni, özellikle köyden kente göç sonucu kente gelen ve yeterli eğitime sahip olmayan kadınların işgücüne katılımının düşük olması; ayrıca çocuk sayısındaki artış durumu ve çocuk bakım ünitelerinin yetersizliğinin kadınların işgücüne katılımını azaltıcı yönde etki yapması, yaşanan ekonomik krizler, ekonominin istihdam sağlayamaması, yüksek işsizlik ve erken emeklilik olarak belirtilmektedir. Türkiye'de toplumsal cinsiyete dayalı iş bölümü ve bu iş bölümüne bağlı olarak kadınların ev işleri ve çocuk bakımından sorumlu görülmesi ile bakım hizmetlerinde kamusal destek kurumlarının yetersizliğinkadınların iş gücü piyasasına katılımını ve iş aramasını büyük ölçüde engellemekte olduğu sıklıkla

belirtilmiş olsa da asıl nedenin, ekonominin yeterli istihdam yaratmaması ve bu yönde izlenen politikalar olduğu inancı güçlenmektedir. Çünkü mevcut şartlar göz önünde tutulduğunda, kadınların çalışmaya hazır olarak işgücü piyasasına girmeleri, yüksek oranda seyreden işsizlik sorununun daha da artmasına neden olabilecektir[13]

Cinsiyet ayrımı açısından incelendiğinde, düşük katılım oranlarının altında yatan ana sebebin, olağanüstü düşüklükteki kadın katılım oranını olduğu anlaşılmaktadır. Kentlerde her on kadından sadece ikisinin işgücü piyasasında bulunduğu, oysa bu oranın Güney Avrupa ülkelerinde ikiye bir olduğu görülmektedir. Kadınların işgücüne katılımı açısından Türkiye sadece gelişmiş Batı ülkelerinin gerisinde değil, aynı zamanda hızla sanayileşen Asya Kaplanları ile Latin Amerika ülkelerinin de gerisinde bulunmakta, daha çok Kuzey Afrika ve Ortadoğu ülkelerine yakın durmaktadır[38]

Başbakanlık Kadın Statüsü Genel Müdürlüğü'nün "Kadın ve EkonomiRaporu"na (2008) göre[32] işgücüne katılma oranının düşük olmasının sebepleri şunlardır:

- İşgücünün eğitim seviyesinin düşüklüğü,
  - Çalışma çağındaki nüfusun dolayısıyla işgücüne girenlerin yıllık artış hızının o yıl içinde yeni yaratılan işlerin yıllık artış hızından daha fazla olması,
  - Tarımsal istihdamın azalma eğilimi sonucu artan kente göçün özellikle kadınların işgücünden çekilmesine neden olması,
  - Yaşanan ekonomik krizler (1994, 1999 ve 2001 krizleri),
  - Yüksek işsizlik ortamında kişilerin, özellikle kadınların, iş bulmaktan ümitlerini kesip iş aramamaları,
  - Erken emeklilik,
- Son olarak Tansel(2008:69)'a göre[14]; Türkiye'de kadınların işgücüne katılım oranları uzun süredir düşmektedir. Türkiye'nin uzun süredir, Ubiçiminin sol kanadında (inişte olan kısmında) olduğu düşünülmektedir. Günümüzde, Türkiye'de kadınların işgücüne katılımının Ubiçiminin tabanında olduğu, önümüzdeki yıllarda ise Ubiçiminin yükselen kısmına geçip sürecinde olacağı düşünülmektedir. 2010-2050 dönemini kapsayan kadınların işgücüne katılımı öngörülerinde kadınların işgücüne katılımının Ubiçiminin yükselen kısmında olacağı varsayılmaktadır.

Tablo 2. Kadınların İşgücü Piyasasındaki Durumu

Yıllar	Kurumsal olmayan nüfus (bin kişi)	15+ Nüfus (bin kişi)	İşgücü (bin kişi)	İstihdam edilenler (bin kişi)	İstihdam Oranı (%)	İşgücüne Katılma Oranı (%)	İşsizlik Oranı (%)	İşgücüne Dâhil Olmayan Nüfus (bin kişi)
1988 Ekim	26.636	17.085	5.855	5.235	30,6	34,3	10,6	11
1999*	32.606	22.848	6.852	6.334	27,8	30,0	7,6	15.996
2000	33.129	23.295	6.188	5.801	24,9	26,6	6,3	17.108
2001	33.687	23.769	6.451	5.969	25,1	27,1	7,5	17.318
2002	34.239	24.214	6.760	6.122	25,3	27,9	9,4	17.455
2003	34.787	24.652	6.555	5.891	23,9	26,6	10,1	18.098
2004	33.483	24.293	5.669	5.047	20,8	23,3	11,0	18.624
2005	33.898	24.686	5.750	5.108	20,7	23,3	11,2	18.936
2006	34.309	25.080	5.916	5.258	21,0	23,6	11,1	19.165
2007	34.722	25.480	6.016	5.356	21,0	23,6	11,0	19.464
2008	35.134	25.855	6.329	5.595	21,6	24,5	11,6	19.526
2009	35.541	26.317	6.851	5.871	22,3	26,0	14,3	19.466
2010	35.941	26.740	7.383	6.425	24,0	27,6	13,0	19.357
2011	36.467	27.273	7.859	6.973	25,6	28,8	11,3	19.414
2012	37.017	27.773	8.192	7.309	26,3	29,5	10,8	19.58

Kaynak:TBMM Kadın Erkek Fırsat Eşitliği Komisyonu(2013),Her Alandaki Kadın İstihdamının Artırılması ve Çözüm Önerileri Raporu,Yayın No:12,s.3

*:1999 yılı verileri hesaplanırken TÜİK'in yayımladığı Nisan ve Ekim aylarının ortalaması alınmıştır.

Türkiye’de Kadın İstihdamı

Türkiye’de kadın istihdamı, Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren çözülmesi beklenen bir sorun olagelmıştır. Bu noktada tarihi süreç dikkate alındığında kadınların istihdam düzeylerinin düşüklüğünün topluma özgü nedenleri arasında; toplumsal cinsiyet temelli işbölümü, kente yönelen göç hareketi, tarımsal yapıdaki çözülme, geleneksel aile yapısının zayıflaması, aile ve çalışma hayatının dengelenmesinde yaşanan sıkıntılar ve kadınların eğitim seviyelerinin düşüklüğü önemli unsurlar olarak sayılmaktadır. Ancak ekonomide yaşanan yapısal değişimler, uygulanan politikalar ve sosyal dönüşümler genel anlamda istihdamın, özelde ise kadın istihdamının düşmesinde önemli faktörler olagelmıştır[13]

Türkiye’de kadın-erkek eşitliği yasalarda yer almasına rağmen, uygulamaya geçirilememekte, kadının işgücü piyasasına girişini sağlayacak gerekli mekanizmaların oluşmaması işgücüne katılımın düşük olmasının önemli nedenlerinden biri olmakta, sonuçta Türkiye’de kadın istihdamı temel sorun alanlarından biri olarak varlığını sürdürmektedir. Kadının niteliksel gelişiminin sağlanmasında, kariyer yapmasında ve kariyerinde ilerleme kaydedebilmesinde karşılaştığı sorunlar dile getirildiğinde, bunların sadece evlilik açısından değerlendirilmesi, yalnızca aile bağlamı içerisinde ele alınması ve irdelenmesi doğru olmamaktadır. Diğer taraftan; işgücü içinde yer alan, kariyer yapma çabasında olan, evli olmayan kadının bir aile kurmak bağlamında karşılaşılabileceği sorunlar bulunmaktadır. Başta akademisyenler olmak üzere, çok sayıda kadın kariyerine ağırlık vermesi durumunda bir aile kurma arzusunu ertelemek durumundadır[37].

Bunun yanında Türkiye’deki kadın nüfusunun büyük bir bölümünü 12-64 yaş arası kadınlar oluşturmaktadır. Bu yaş grubundaki kadınların bir kısmı ekonomik hayata katılmakta ya da iş aramayı sürdürmektedir. Diğer çoğunlukta olan kısım ise, ev kadınlığı, öğrencilik, hastalık gibi nedenlerle ekonomik faaliyetlerin dışında kalmaktadır. Kadınların işgücüne katılımının düşük olmasının veya çalışma yaşamına girebilen kadınların çalışma yaşamlarını kısa bir dönemde bitirmesinin ve/veya kariyerde yükselme doğrultusunda tüm potansiyelini ortaya koyamamasının altında yatan en önemli nedenin, kültürel bakış açısı olduğu gerçeğinin göz ardı edilmemesi gerekmektedir[37]

Ecevit’e göre[11]: Toplumda var olan ‘Kadın İşleri’ ve ‘Erkek İşleri’ ayrımının kadınların istihdamına etkisi var ve bu durum, kadınların ve erkeklerin çalıştıkları sektörler açısından aralarında ciddi farklılıklara yol açıyor. İşgücüne katılan kadınların en büyük kısmı tarım sektöründe çalışıyor. Bunu hizmetler izliyor ve sonra da sanayi sektörü geliyor. Ama Türkiye’yi kent ve kırsal diye ayırıp ücretli istihdamın daha yoğun olduğu kentlere bakıldığında, ‘Kadın İşleri’ ve ‘Erkek İşleri’ ayrımlarının etkisi hemen belli oluyor. Kentlerde istihdam edilen kadınların $\frac{3}{4}$ ’üne yakın kısmı, hizmetler sektöründe çalışıyor. Bu sektör içinde ‘ticaret, lokanta ve oteller’ alt sektörü ile ‘toplum hizmetleri, sosyal ve kişisel hizmetler’ alt sektörü en fazla kadın istihdam eden sektörler olarak dikkat çekiyor. Böyle bir durum, kadınların birkaç sektör ve alt sektörde yoğunlaşmalarına, adeta bu sektörlerle sıkışmalarına yol açıyor ki bu da işsizlik nedenlerinden biri olabilecek kadar önemli.

Kadın istihdamının yukarıda sayılan temel özellikleri yanında, çalışan kadınların büyük bölümünün genç yaşta çalışmaya başlayıp, çalışma hayatından erken ayrılması, yine çok büyük bir kısmının çok düşük ücretlerle ve kayıtsız, dolayısıyla sosyal güvenlikli yoksun olarak

çalışması, iş yaşamında karşılaştıkları ayrımcı muameleler karşısında korunaksız olmaları sayılabilir[11]

Türkiye’nin diğer ülkelere göre kadın istihdamındaki yeri kadının işgücüne katılım oranıyla paralellik göstermektedir[12].1980’li ve 1990’lı yıllarda Türkiye’de kadın istihdamı oranının bugüne kıyasla daha yüksek oranlara ulaştığı görülmektedir. Nitekim Tablo-2 incelendiğinde görülecektir ki 1988 yılında kadın istihdamı oranı %30,6, 1999 yılında ise %27,8 olarak gerçekleşmiştir. 2012 yılı verilerine göre ise kadınların işgücüne katılım oranı %29,5; istihdam oranı ise %26,3 olarak gerçekleşmiştir. Söz konusu veriler kıyaslandığında ilk bakışta aradan geçen yıllara karşın kadın istihdamında gerek yapısal, gerekse sayısal anlamda bir gelişme olmadığı sonucu çıkarılabilir

Türkiye gibi işgücüne katılım oranının çok düşük olduğu ülkelerde kadınların en yoğun istihdam edildiği sektör tarımdır. Katılım oranı ülkeler dâhilinde arttıkça kadın istihdamı istihdamın sektörler dağılımına paralel olarak tarımdan hizmet sektörüne kaymaktadır göstermektedir[12].Kadın istihdamı başlangıçta tarım sektöründe yoğunlaşırken 2000’li yılların sonlarına doğru, tarım sektörü ve hizmetler sektöründeki payların eşdeğerlik arz ettiği, sanayi ve inşaat sektörlerinde ise kadın istihdamının çok sınırlı olduğu görülmektedir. Bu durumu; kentleşme, kırsal kente göçe ve artan kent nüfusunun hizmet ihtiyacının artışıyla ilişkisinin varlığıyla açıklamak mümkündür. Gelişmiş ülkelerde ekonomik kalkınmayla birlikte ortaya çıkan tarımdan, sanayi ve hizmetler sektörüne geçişin emarelerinin ülkemiz içinde oluşmaya başladığı ve bu süreçte tarımdaki kadın işgücünün hizmetlere kaydığını söylemek mümkündür.Nitekim 2000’de %60,5 olan tarımdaki kadın istihdam oranı yıllar itibariyle düşmüş ve 2013 yılında %37 olmuştur. Sözkonusu yılda sanayideki kadın istihdam oranı %15,3,hizmetlerde ise %37,3 olarak gerçekleşmiştir.

Ancak gelişmiş ülkelerle kıyaslandığında, Türkiye’de tarım kesiminin istihdamdaki payı hala çok yüksektir. Sanayi sektörünün istihdam payı önemli miktarda olmamakla beraber artmıştır. Son 20 yıllık dönemde, hizmetler kesiminin istihdam içindeki payı hızla artmış olmakla beraber gelişmiş ülkelere oranla hala düşüktür[31].2010 yılı verilerine göre OECD ülkelerinde kadınların sadece %5’inin tarım sektöründe, %83’ünün ise hizmetler sektöründe istihdam edildiği düşünüldüğünde ülkemizdeki kadın istihdamında tarım sektörünün halen oldukça önemli bir ağırlığı olduğunu söylemek mümkündür[42].

Türkiye’de kadının işgücü piyasasına bağımsız bir şekilde girmesini sağlayan en önemli anahtar eğitimidir. Bu aynı zamanda bireysel özgürlüğün ve ikincil konumdan kurtuluşun en önemli adımıdır. Kadınların eğitim durumu ile işgücüne katılım oranları arasında az belirgin olsa da paralel bir ilişki vardır. Kentte eğitim düzeyi arttıkça kadınların işgücüne katılım oranları belirgin olarak artmaktadır. Eğitim sadece işgücünün üretkenliğini artırarak ücret düzeylerinin yükselmesine imkan tanımamakta, ataerkil zihniyet yapılarını zayıflatarak kadınların işgücüne katılımına toplum nezdinde meşruiyet sağlamaktadır Zorunlu eğitim süresinin sekiz yıla çıkarılması ilköğretimde kızların okullaşma oranlarını olumlu yönde etkilemiştir. Buna rağmen, eğitim kademelerinde kız-erkek okullaşma oranındaki eşitsizlik halen devam etmektedir[31]. 2011-2012 öğretim yılında ilköğretimde okullaşma oranı kadınlarda %98,6, erkeklerde %98,8, ortaöğretimde okullaşma oranı kadınlarda %66,1, erkeklerde %68,5, yükseköğretimde okullaşma oranı

kadınlarda %35,4, erkeklerde %35,6'dır. 2012 yılında işgücüne katılım oranı kadınlarda %29,5 iken erkeklerde %71'dir[34].

Ayrıca kadın istihdamını artırma amacıyla yürütülen birçok çalışmaya karşın kayıt dışı istihdam oranı uzun yıllardan beri devam etmekte olan bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. 1988 yılında esas işlerinden dolayı herhangi bir sosyal güvenlik sistemine kayıtlı olmaksızın çalışan kadınların oranı %82,3 gibi oldukça yüksek bir orandadır. Bununla birlikte kayıt dışı ekonomi ve istihdamla mücadele kapsamında izlenen politikalar sonucunda bu oranın yıllar içerisinde azalmaya başladığı, buna bağlı olarak kayıt dışı kadın istihdamı oranının 2004 yılında % 67,1'e, 2012 yılında ise % 54,1'e düştüğü görülmüştür. Kadınların kayıt dışı işlerde aldıkları ücretler çocuk bakımına, yemek pişirme ve temizlik gibi ev işlerine ödeyecekleri paradan daha düşük olduğundan kadınlar "çocuğuma kendim bakarım" diyerek çalışmayı tercih etmemekte ve işgücü piyasası dışında kalmaktadırlar[42](Metin ve Kariman,2013:8).Bu oranın çok daha aşağılara çekilmesi, ülkemizin çalışma hayatındaki birçok yapısal sorunun giderilmesinde büyük önem taşımaktadır. Sosyal güvenlik açıklarının karşılanması, vergi gelirleri, iş sağlığı ve güvenliği gibi temel sorunların çözümlenmesinde önemli katkılar sağlayacaktır[43]

Türkiye'nin kadın istihdamının yapısıyla ilgili bir başka önemli husus, kadınların gerek toplumsal cinsiyet rolleri, gerekse işverenlerin tutumu nedeniyle hem özel hem de kamu sektörlerinde belli meslek ve pozisyonlarda yoğunlaştıkları, erkeklere oranla sayılarının oldukça az olduğu ve yönetim kademelerinde çoğunlukla yer alamadıkları bilinmektedir. Türkiye'de özel sektörde çalışan kadın sayısı 2 679 683, erkek çalışan sayısı 8 351 256'tur. Yani özel sektörde istihdam edilenlerin sadece yüzde 24'ü kadındır[44].

Devlet Personel Başkanlığı (DPB)'nin 2012 yılı verilerine göre kamu kurum ve kuruluşlarında istihdam edilen iki buçuk milyondan fazla kişinin yüzde 36'sını kadınlar, yüzde 64'ünü ise erkekler oluşturmaktadır. Kadınların kamu kurumlarında üst düzey karar verici konumunda yer alma oranları da erkeklere kıyasla oldukça düşüktür. Kamuda karar alma konumunda bulunanların yüzde 90'ı erkek, yüzde 10'u kadındır. 81 validen biri, 458 vali yardımcısından beşi, 861 kaymakamdan ise 20'si kadındır. Ayrıca, bakanlıklarda hiç kadın müsteşar yoktur, üç kadın ise müsteşar yardımcısıdır. Bağlı kurumlar ve bakanlıklar bünyesinde görev yapan genel müdürlerden altısı, 337 genel müdür yardımcısından 32'si, 1 976 daire başkanından ise 286'sı kadındır. Ayrıca, 193 büyükelçiden 23'ü, 162 üniversite rektörünün dokuzu kadındır [44]

Türkiye'de yapılan girişim ve çalışmalara rağmen, kadın istihdamının ancak çok sınırlı bir oranda iyileştiği, birçok ülkede ise kadın-erkek istihdamı arasındaki uçurumun hala son derece keskin olduğudur[6]. Ayrıca Türkiye'de bölgeler arası büyük farklılıklar olduğunu, kadınların özellikle kentsel işgücüne katılımlarının Türkiye'nin daha geri kalmış ve yoksul bölgelerinde zorlaştığını hatta neredeyse imkânsızlaştığını belirtmek gerekir. Anadolu'nun sanayileşme yönünde hamle yapan kimi illerinde bile durum değişmemekte, kadınların sanayide istihdamı son derece düşük düzeyde kalmakta, sosyokültürel faktörlerin belirleyiciliği daha açık biçimde ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla geliştirilen kadın istihdamı politikalarının bölgesel özellikleri göz önünde tutması, yerel ihtiyaçlara göre şekillenmesi politikaların başarısı açısından hayati önemdedir[45].Bu durumda olan

bölgelerden biri de TRC2 bölgesidir. Bu bölge kadın işgücüne katılım ve istihdamda en geri bölgelerden biridir. Bu aşamada öncelikle bölgenin sosyo-ekonomik yapısını, daha sonra bölgede kadının işgücüne katılım ve istihdam durumunu incelemeye çalışacağız.

TRC2 Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin Sosyo-Ekonomik Durumu

Şanlıurfa-Diyarbakır Bölgesi; 26 Düzey 2 Bölgesi arasında en yüksek nüfusa sahip 7'inci bölge konumunda olup Şanlıurfa ili 81 il arasında 9'uncu sırada, Diyarbakır ili ise 12'inci sırada yer [45]

Şanlıurfa-Diyarbakır Bölgesinin Düzey 2 bölgeleri arasında yüksek nüfusları ile üst sıralarda yer alması dikkat çekicidir. Şanlıurfa ve Diyarbakır illeri, Güneydoğu Anadolu Bölgesinin Gaziantep ilinden sonra en kalabalık illeridir. Bölge illerinin coğrafi ve özel konularından dolayı, bölgede ve ülkede stratejik konuma sahip olması illerin nüfuslarına da net bir şekilde yansımıştır TRC2 Bölgesi 2014-2023 Bölge Planı).Bölgenin nüfus artışına yol açan etkenlerden biri de 1990'larda yoğun olmak üzere, bölgedeki olaylardan dolayı köyden kente yaşanan göç olgusudur[45]).

Toplam 3.192.329 olan nüfusu ile ülke nüfusunun % 4,3'ünü oluşturan bölgenin yıllık nüfus artış hızı % 20 seviyesiyle en yüksek değere sahip ilk sekiz bölge arasındadır. 2010 yılı nüfus verilerine göre; nüfusun % 60,5'i 25 yaşın altındadır. 25-65 yaş arası nüfus toplam nüfusun % 36'sını oluştururken, 65 yaş üstü nüfus toplam nüfusun % 3,5'ini oluşturmaktadır. Diyarbakır ve Şanlıurfa illerinde, sırasıyla 6,8 ve 6,9 olan ortalama hane halkı büyüklüğü, Türkiye ortalamasının (4,5) üstündedir. Bölgedeki nüfus bağımlılık oranı Diyarbakır ilinde % 70 iken Şanlıurfa ilinde % 84 seviyesiyle Türkiye ortalamasının (% 49) çok üzerindedir. Şehir nüfusunun toplam nüfusa oranının % 63,04 olduğu bölgede; 2.012.711 kişi şehirlerde yaşarken, 1.179.618 kişi belde ve köylerde yaşamaktadır. Şehirleşme oranlarına bakıldığında, Bölgenin şehirleşme oranı % 63,5'dir. Bu oran Şanlıurfa'da % 55,4; Diyarbakır'da ise % 72,6'dır[45] TRC2 Bölgesi illeri çevre illerden yoğunlukla göç almakta ve aldığı göçten daha yüksek oranda göç vermektedir. Bölgenin aldığı göç çevre illerden ve bölge kırsalından olup, verdiği göç büyük kentlere doğru olmaktadır[46].İstanbul'a göç edip yerleşen Doğulu nüfus içinde Diyarbakır ve Şanlıurfa doğumlarının payı %5'e yakındır[47]

TRC2 Bölgesinin Eğitim sektöründeki durumu incelendiğinde göstergelerin büyük bölümünün Türkiye geneli ortalamalarının altında olduğu görülmektedir. DPT tarafından 2003 yılında yapılan "İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması" araştırmasına göre eğitim sektörü gelişmişlik sıralamasında Bölge, Düzey-2 seviyesinde 26 bölge arasında 25'inci sırada bulunmaktadır(Delil,2010:4). Şanlıurfa ili eğitim sektörü gelişmişlik sıralamasına göre 78. sırada yer alırken, Diyarbakır ili 73. sırada yer almaktadır[46]

TÜİK veri tabanından alınan 15 yaş ve üzeri nüfus içinde eğitim durumu bilinen Türkiye geneli 50.588.007 kişi ile Bölge geneli 1.721.724 kişiyi kapsamaktadır. Okuma yazma bilmeyen 15 yaş üzeri nüfus Türkiye ortalamasının çok üstünde olduğu gibi, Bölge nüfusunun okuryazar oranları TÜİK 2010 yılı güncel verilerine göre değerlendirilecek olup Bölgede 6 yaş ve üzeri nüfusun okuryazar olmayanlarının oranı Türkiye ortalamasının üzerinde % 16,9 olarak gerçekleşmiştir. Kadın nüfusta bu oran % 26,4'e çıkmaktadır[48]

Tablo 3.: TRC2 Bölgesi Demografik Göstergeler,2012

	Şanlıurfa	Diyarbakır	TRC2 Bölgesi	Türkiye
Toplam Nüfus (kişi) (2012)	1.762.075	1.592.167	3.354.242	75.627.384
Şehirleşme Oranı (yüzde) (2012)	55,4	72,6	63,5	77,3
Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması (2011)	73	67	23	-
Yıllık Ortalama Nüfus Artış Hızı (%) (2012)	26,3	13,4	20,2	12,0
Nüfus Yoğunluğu (kişi/km ²) (2012)	94	106	100	98
Toplam Yaş Bağımlılık Oranı (2012)	81,7	66,3	74,1	48,0

Kaynak: Karacadağ Kalkınma Ajansı,TRC2 Kalkınma Dökümanı Raporu,2013,s.7

Tablo 4. TRC2 Bölgesi Eğitim Göstergeleri

	Şanlıurfa	Diyarbakır	TRC2	Türkiye
Okul Öncesi Okullaşma Oranı (%)	66,69	57,33	62,01	43,10
İlköğretim Okullaşma Oranı (%)	98,56	99,29	98,92	98,41
1996 Araştırması Ortaöğretim Okullaşma Oranı (%)	23,65	34,96	29,30	67,07-
Üniversite Öğrenci Sayısı (%)	13.090	19.693	32.783	3.626.642

Kaynak: Karacadağ Kalkınma Ajansı,TRC2 Kalkınma Dokümanı Raporu,2013,s.7

Tablo.5. Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması, 1996-2011

	Türkiye Sıralaması		Düzye 2 Sıralaması
	Şanlıurfa	Diyarbakır	
1996 Araştırması	59	57	-
2003 Araştırması	68	63	23
2011 Araştırması	73	67	23

Kaynak: Demircan, Erhan(2013) İstatistiklerle Şanlıurfa-Diyarbakır,s.10

Bölgede yükseköğretim kurumu olarak Diyarbakır'da Dicle Üniversitesi ve Şanlıurfa'da Harran Üniversitesi olmak üzere iki adet üniversite bulunmaktadır. Bölgedeki üniversitelerde toplam 32.783 üniversite öğrencisi eğitim görmektedir[46]

Türkiye'de yıllardır, ekonomik gelişme belli merkezlerde-batıda toplanırken diğer yerler çevre(Doğu) konumunda olup ikinci planda kalmıştır[47]. Sönmez(2013:20)'ye göre gelişmenin nimetlerinden yeterince yararlanamamak başta Doğu ve Güneydoğu Anadolu illeri için söz konusu olmakla birlikte, Doğu Karadeniz, İç Anadolu'nun bazı alt bölgeleri, hatta Batı Anadolu'nun ve Akdeniz'in denize kıyısı olmayan illeri için de söz konusudur. Türkiye'de bölgesel eşitsizliğin önemli tarihi, sosyal ve ekonomik nedenleri, Türkiye'nin küresel ekonomiye daha çok açıldığı planlamadan uzaklaşıp piyasa dalgalanmalarına açık hale geldiği 1980'lerden 2000'lere bölgesel eşitsizliğin, güçlü bölgeler lehine, az gelişmiş bölgeler aleyhine değiştiği görülmüştür.İstatistiki Bölge Birimleri sınıflandırmasında ,Düzye 2 olarak 26 alt bölgedeki eşitsizlik önemli boyuttadır. Nitekim TRC2 Bölgesi illeri Kalkınma Bakanlığınca hazırlanan 2011 yılı sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralamasına göre, ülkenin en az gelişmiş illerinin bulunduğu 6. grupta yer almış olup Düzye 2'deki sırası 23'tür. 81 il sıralamasında ise, Diyarbakır 67. ve Şanlıurfa ili 73. sırada yer almaktadır[49]

Türkiye, 2003-2012 döneminde yıllık ortalama yüzde 5 dolayında büyümesine karşılık, büyüme, az gelişmiş iller, özellikle Doğu ve Güneydoğu'ya aynı ölçüde yansımamıştır[47]

TRC2 Bölgesi ekonomik büyüklüğüne bakıldığında 2011 GSKD'sine göre 14,4 milyar TL ile **ülke toplam katma değerinin %2'sini** oluşturmakta ve bu oranla Düzye 2 Bölgeleri arasında 15'nci sırada bulunmaktadır.

Türkiye'nin kişi başına GSKD'si 15.500 TL iken, Bölge kişi başı **GSKD 7.179 TL ile ülke ortalamasının oldukça altındadır** ve Düzye 2 bölgeleri içinde 24.sıradadır.2004-2008 yılları arasında Türkiye'de kişi katma değer %28,4 artarken ,bölgede %9,4 artmıştır. 2011 yılı verilerine göre Bölge GSKD'sinin % 57'sini hizmetler, % 19'unu tarım, % 24'ünü sanayi sektörü oluşturmaktadır[47,50].

Bölgede yaratılan GSKD'nin sektörel dağılımına göre hizmetler sektörünün Türkiye ortalamasına yakın olduğu, tarım sektörünün ülke ortalamasının çok üstünde olduğu ve sanayi payının ülke ortalamasına göre düşük kaldığı, il ekonomilerine göre, Diyarbakır ilinin hizmetlerde yoğunlaştığı, yüksek tarımsal üretime sahip Şanlıurfa'da tarımsal üretimin ağırlıkta olduğu görülmektedir. Kentsel ekonomilerin etkisi ile hizmetlerin payını artırdığı bölgede sanayi sektörünün aynı oranda gelişmemesi bölgenin ekonomik gelişmesini olumsuz etkilemektedir. Emek yoğun yapısı ile en yüksek istihdam kaynağını oluşturması, işgücü piyasasındaki çarpan etkileri, katma değer yaratma potansiyelinin yüksek olması ve kentsel işgücü piyasasının hızlı gelişmesini sağlayabilecek olması nedeniyle **stratejik hizmet sektörleri kentsel ekonomilerin geliştirilmesinde önemli bir konuma sahiptir**[50]

Doğaldır ki GAP sayesinde artan bölgesel sulama imkânları, su ve toprak kaynaklarının geliştirilmesi ile sosyal ve ekonomik kalkınmanın hedeflendiği GAP'ta Diyarbakır (% 25) ve Şanlıurfa (% 38) illeri, sulanabilir alan ve sulama hedefleri açısından en büyük paya sahiptir, tarımsal alanların yoğun bir şekilde kullanımını sağlamıştır(TRC2 Bölgesi 2011-2013 Bölge Planı,2010:6).Verimli ve düz tarım topraklarına sahip olan TRC2 Bölgesi birçok tarla bitkisinin yetiştiriciliği ve üretiminde ülke genelinde ilk sıralarda yer almaktadır. GAP sayesinde sulu tarım imkanlarının gelişmesiyle birlikte bitki çeşitliliğinde artış meydana gelmiş ve bir vejetasyon

döneminde birden fazla ürün alınması mümkün olmuştur[51]

Sanayi sektörü; bölgelerin üretkenlik durumu, ekonomik büyümesi, istihdam kapasitesi ve toplumsal refahı bakımından önem taşımaktadır. Küresel ekonomi içinde bölgelerin yerini, önemli oranda üretim yelpazelerinin niteliği ve uzmanlaşmalar belirlemektedir. TRC2 Bölgesi birincil üretimde büyük potansiyele sahipken, bu potansiyelini ikincil üretime yeteri kadar geçirememekte ve katma değer yaratamamaktadır. Ancak son yıllardaki gelişmeler ve bölgesel teşviklerle birlikte özellikle imalat sanayide pozitif yönde bir gelişme eğilimi görülmektedir[49]

Diyarbakır ve Şanlıurfa'da mevcut işletmelerin faaliyete geçme yılları incelendiğinde Bölgede faaliyet gösteren işletmelerin genç olduğu göze çarpmaktadır. Bölgede sanayileşme süreci güvenliğe ve istikrara paralel olarak genel anlamda 15 yıldır hız kazanmıştır. 2003 yılından itibaren, özellikle 2008 yılında, kurulan firma sayısında ciddi bir yükseliş görülmektedir Bölge illerinde 2008 yılından sonra faaliyete geçen işletme sayısı, tüm işletmelerin % 60'ını oluşturmaktadır. Bu durum bölgede olumlu bir gelişmenin göstergesi olarak anlaşılabilir[48,51].

Bölgede faaliyet gösteren sanayi kolları arasında Tekstil Sanayi, Gıda Sanayi, Kimya-Plastik Sanayi, İnşaat Sanayi, Madencilik - Taş Ocakçılığı ve İşlemesi öne çıkan sektörlerdir[51]

SGK verilerine göre sanayi faaliyet kolunda Diyarbakır'da 1.316 Şanlıurfa'da ise 1.068 işletme bulunmaktadır. Bölgedeki sanayi işletmeleri; 10-Gıda Ürünleri İmalatı (Diyarbakır % 29, Şanlıurfa % 48), 33-Makine ve Ekipman Kurulumu Onarımı (Diyarbakır % 14, Şanlıurfa % 7) ve 23-Metalik Olmayan Ürünlerin İmalatı (Diyarbakır % 7, Şanlıurfa % 7) faaliyet kollarında yoğunlaşmaktadır. Önceki yıllarda faaliyet kolu oranlarında ön plana çıkan Tekstil Ürünleri İmalatındaki işletme sayısı özellikle Şanlıurfa'da geçen senelere oranla düşük görülmektedir[52].

Türkiye ve TRC2 Bölgesi'ndeki sanayi işletmelerinin sektörel dağılımı karşılaştırıldığında; Bölgedeki işletmelerin 10-Gıda Ürünleri İmalatı, 33-Makine ve Ekipman Kurulumu Onarımı, 23-Metalik Olmayan Ürünlerin İmalatı ve 08-Diğer Madencilik ve Taş Ocakları faaliyet kollarında Türkiye ortalamasını aştığı görülmektedir. Ancak 14-Giyim Eşyaları İmalatı (% 12), 25- Fabrikasyon metal ürünleri imalatı (% 12) ve 31-Mobilya imalatı (% 7) faaliyet kollarında Türkiye ortalaması Bölge ortalamasının üzerinde bir orana sahiptir[52].

TRC2 Bölgesi bölgesel bazda uygulanmaya başlanan yeni teşvik sistemi ile sanayi yatırımları açısından avantajlı konuma gelmiştir. Bölgede mevcut 4'ü Şanlıurfa ilinde, 2'si Diyarbakır ilinde olmak üzere toplam 6 adet OSB bulunmaktadır (Delil,2014:9). 328 hektar alana ve 243 sanayi parseline sahip Diyarbakır OSB'de 104 işletme faaliyet göstermektedir. 1991 yılında kurulan Diyarbakır OSB'de şu an yeni yatırımcılar için tahsis edilecek parsel bulunmamaktadır. Diyarbakır'da ayrıca Türkiye'nin ilk Tarıma Dayalı İhtisas Besi OSB'sinin yapım çalışmalarına başlanmıştır. 189 hektar alanda, 113 sanayi parseli oluşturulacaktır. 1989 yılında kurulmuş olan Şanlıurfa I.OSB 459 hektar alana ve 309 sanayi parseline sahip olup burada da yeni yatırımcılara tahsis edilecek alan bulunmamaktadır. 1.170 hektar alanda 347 sanayi parseline sahip Şanlıurfa II.OSB'nin altyapı çalışmaları ise tamamlanmıştır[51].

TRC2 Bölgesinin turizm potansiyeline baktığımızda ise; Bölgede turizm tesisi varlığı; turizm işletme belgeli ve belediye işletme belgeli olarak, 112 tesis, 3.719 oda ve 7.601 yatak kapasitesinden oluşmaktadır[52]

Son olarak bölgenin ihracat göstergelerine baktığımızda ise,TRC2 Bölgesi ihracatı 2002 yılında 13,8 milyon dolar iken 2012 yılında 309,1 milyon dolar ve ihracatın 11 yıldaki artışı 22 kattan daha fazla olmuştur. Bölge ihracatı 2010 yılında zirve noktasına ulaşarak 338,1 milyon dolar olmuştur.2002'den bu yana ihracatçı firma sayısı Diyarbakır'da 18'den 161'e,Şanlıurfa'da 41'den 124'e çıkmıştır(TRC2 Bölgesi 2014-2023 Bölge Planı,2013). Bölgenin ihracatının Türkiye içindeki payının düşük olması ve Bölge nüfusunun fazla olması, kişi başına düşen ihracatta Türkiye ortalamasının çok gerisinde kalınmasına neden olmaktadır. İhracat sıralamasında Bölge 26 Düzey 2 bölgesi arasında 23.sıradadır. Bölge ihracatının GSYİH' a oranı çok düşük seviyededir. İhracat yapılan ülke sayısı hem bölgede hem Türkiye'de yıllar itibariyle artmaktadır[52]

TRC2 Bölgesinde İşgücü Piyasaları ve İstihdam

TRC2 Bölgesi görüldüğü gibi birçok ekonomik ve sosyal gösterge bakımından ülkenin az gelişmiş/geri kalmış bölgeleri arasında yer almaktadır[46].Bölgeler arasındaki sosyo-ekonomik açıdan gelişmişlik farkları pek tabii ki işgücü piyasasında da etkisini göstermektedir. Çünkü mevcut sosyo-ekonomik yapı işgücü arz ve talebini, işgücünün niteliğini, istihdam imkanlarını ve sorunlarını belirleyici niteliktedir.TR2 Bölgesi pek çok açıdan olduğu gibi işgücü piyasasının çeşitli özelliklerinde de diğer bölgelerden farklılık göstermektedir. Bunlardan biri de kadının işgücüne katılımı ve istihdamıdır. Maalesef bölge bu açıdan da diğer bölgelere nazaran geridedir. Bunun sebebi olarak geçmişten günümüze bölgeye yönelik ekonomi politikaların yanında bölgenin ki Doğu ve Güneydoğu'nun kendine has sosyo-kültürel yapısına da vurgu yapılmaktadır. Bu aşamada bölgenin işgücü piyasasına önce genel daha sonra da kadın cephesinden bakmaya ve değerlendirmeye çalışalım.

İşgücü İle İlgili Genel Durum

Türkiye nüfusunun %4,9'u TRC2 Bölgesinde yaşamaktadır. Türkiye'deki toplam işgücünün %2,8'ini, toplam istihdamın %2,6'sını ve toplam işsizliğin %5,1'lik kısmını TRC2 Bölgesi oluşturmaktadır[53].İşgücü istatistikleri incelendiğinde; işgücü miktarı yıllar itibariyle artmasına rağmen işgücüne katılım ve istihdam oranında belirgin bir artıştan bahsetmek mümkün olmayıp işsizlik oranı 2009'daki krizin etkisiyle en yüksek noktaya ulaşmıştır.

Düzey 2 Bölgeleri işgücü göstergelerine bakıldığında TRC2 Bölgesi 2012 yılında 26 Düzey 2 Bölgesi içinde işgücüne katılım oranı ve istihdam oranı en düşük olan bölgedir. İşsizlik oranı ise Türkiye ortalamasının altındadır. 2004-2012 yıllarında TRC2 Bölgesinin Düzey 2 Bölgeleri arasında yerini incelediğimizde işgücüne katılma oranı ve istihdam oranında genel olarak son sıralarda olduğu, işsizlikte ise son yıllarda iyileşme olduğu görülmektedir[52]

TRC2 Bölgesinde istihdam edilenlerin sektörel dağılımına bakıldığında, yıllar itibariyle tarım sektöründe istihdam oranında azalma olurken diğer sektörlerde artış olduğu gözlemlenmektedir. Yıllar itibariyle TRC2 Bölgesinde tarımdan kopan işgücünün büyük oranda hizmetlere kaydığı görülmektedir[52]

Tablo .6. TRC2 Bölgesi Temel İşgücü Göstergeleri, 2004-2012

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Kurumsal Olmayan Çalışma Çağındaki Nüfus (bin)	1.488	1.555	1.617	1.676	1.696	1.810	1.932	2.022	2.121
İşgücü(bin)	550	535	509	516	540	622	647	663	610
İstihdam Edilenler(bin)	485	485	485	485	485	485	485	485	485
İşsiz(bin)	65	58	62	71	76	117	85	55	42
İşgücüne Katılma Oranı %	37	34,4	31,5	30,8	31,8	34,4	33,5	32,8	28,8
İşsizlik Oranı %	11,8	10,9	12,1	13,8	14,1	18,8	13,1	8,4	6,9
Tarım Dışı İşsizlik Oranı %		14,5	14,5	14,5	14,5	14,5	14,5	14,5	14,5
İstihdam Oranı %	32,6	30,7	27,7	26,5	27,3	27,9	29,1	30,1	26,8
İşgücüne Dâhil Olmayan Nüfus (bin)	938	1.019	1.108	1.160	1.157	1.187	1.285	1.359	1.51

Kaynak: Karacadağ Kalkınma Ajansı,TRC2Bölgesi 2014-2023 Bölge Planı Mevcut Durum Raporu,2013,s.110

Tablo 7. İstihdamın sektörel dağılımı, TRC2, 2004-2012

		2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
		NACE* Rev.1					NACE Rev.2			
TRC2 Bölgesi	Tarım	40,2	33,5	24,8	24,9	33,4	28,9	27,9	28,1	30,1
	Sanayi	13,4	14,9	16,8	17,1	16,8	16,2	17,2	18,6	23,7
	Hizmetler	46,4	51,4	58,6	58	49,6	54,9	54,9	53,3	46,2
Türkiye	Tarım	29,1	25,7	24,0	23,5	23,7	24,6	25,2	25,5	24,6
	Sanayi	24,9	26,3	26,8	26,7	26,8	25,3	26,2	26,5	26,0
	Hizmetler	46	48	49,2	49,8	49,5	50,1	48,6	48,1	49,4
	Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Kaynak: Karacadağ Kalkınma Ajansı,TRC2 Bölgesi 2014-2023 Bölge Planı Mevcut Durum Raporu(2013)s.113

*Avrupa Topluluğunda Ekonomik Faaliyetlerin İstatistik Sınıflaması

2004-2012 döneminde Türkiye genelinde istihdam yüzde 26,4 artarken Doğu-Güneydoğu'da istihdam artışı yüzde 19 dolayında kalarak aynı ölçüde artmamış görünüyor. Bölgenin toplam istihdamda 2004'te yüzde 11,4 olan payı 2012 yılında yüzde 10,7'ye düşmüştür[47](Sönmez,2013:32).

TRC2 Bölgesinde Kadın İşgücü

2013 yılı itibariyle bölgedeki 15 yaş ve daha yukarı yaştaki kadın nüfus 1.098.000,kadın işgücü ise 146 bin olup önceki yıllara artmıştır. Söz konusu yıldaki toplam işgücü içindeki payı ise yaklaşık %18'dir.2012 yılında bu oran %11,2011 yılında ise %12 civarındadır. Bölgede kadının işgücüne katılma oranı ise hiç de iç açıcı durumda değildir.

Aslında bölgede hem kadın hem erkek işgücüne katılım oranları gerilemiştir. 2004'te % 37 olan genel katılım oranı 2011'de % 32,8'e düşmüştür. Kadınların katılım oranı ise 2004, 2005 ve 2006 yıllarında sürekli azalmış, 2007 yılından itibaren tekrar artmış; ancak 2011 yılında yeniden gerilemiştir[54].TRC2 Bölgesinde toplamda olduğu gibi hem erkekte hem de kadında işgücüne katılma 2012 yılına

kadar düşüşten, 2013 yılında ise bir artıştan bahsetmek mümkündür. Bölgedeki toplamdaki işgücüne katılımın düşüklüğünün kadının işgücüne katılımının çok düşük olmasından kaynaklandığı açıktır.

2013 yılı itibariyle Düzey 2 bölgeleri arasında kadının işgücüne katılma oranında TRC3 Bölgesi (Mardin, Batman, Şırnak ve Siirt) 26. Sırada iken TRC2 Bölgesi 25. sıradadır. Önceki yıllara da baktığımızda TRC3 Bölgesi ile sıralamada yer değişikliği olduğu gözlenmektedir.

Ev Eksenli Çalışan Kadınlar ve Sosyal Haklar Derneği'nin TRC2 Bölgesi için hazırladığı araştırma raporuna göre[54]; eğitim kadın istihdamının en önemli belirleyicilerindedir. Kadının eğitim seviyesi yükseldikçe, istihdama katılma eğilimi artmaktadır. Bölgede eğitim durumuna göre istihdama katılma oranları incelendiğinde ise önemli farklar göze çarpmaktadır. Yükseköğretim mezunlarının yarısı şehirde istihdama katılmaktadır. Okuma yazma bilmeyen kadınların ise yalnızca % 4,8'lik kısmı istihdama katılmaktadır. Bu oran lise altı eğitime sahip ve lise mezunlarında da yine düşüktür.

Tablo.8.TRC2 Bölgesi Cinsiyet Bazında İşgücüne Katılma Oranı(15+Yaş)

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Erkek	63,7	61,7	59,3	57,6	58	61,4	58,7	59,6	52,3	64,0
Kadın	11,2	8,3	5,5	5,8	8,1	8,6	9,8	7,9	6,4	13,3
TOPLAM	37	34,4	31,5	30,8	31,8	34,4	33,5	32,8	28,8	37,9

Kaynak: TÜİK,2013,s.92 ve Demircan,Erhan(2012), İşgücü ve İstihdam Raporu,s.21

Tablo.9. Eğitim Durumuna göre İstihdama Katılma Oranı, Kadın, TRC2 Bölgesi (%)

Okuma yazma Bilmeyen	Lise Altı	Lise ve Dengi Meslek Okulu	Yükseköğretim
4,8	5,1	7,1	50,1

Kaynak: Diyarbakır'da Kadın İstihdamı ,Sorunlar ve Stratejik Çözüm Önerileri Projesi, Ev Eksenli Çalışan Kadınlar ve Sosyal Haklar Derneği Araştırma Raporu,2012,s.66

Toksöz (2007:63)'e göre[55], Eğitim durumu itibariyle işgücüne katılma oranlarına bakıldığında bilinen ve sık tekrarlanan bir gerçek bir kez daha açığa çıkmaktadır: kadınların eğitim durumu ile işgücüne katılım oranları arasında paralel bir ilişki vardır. Bu durum bireylerin eğitim düzeyinden bağımsız olarak üretime katıldığı kırsal yerleşimlerde daha az belirgin olsa da, kentte eğitim düzeyi arttıkça kadınların işgücüne katılım oranlarının artışı çok belirgin görünmektedir. Eğitim sadece işgücünün üretkenliğini artırarak ücret düzeylerinin yükselmesine imkan tanımamakta, ataerkil zihniyet yapılarını zayıflatarak kadınların işgücüne katılmasına toplum nezdinde meşruiyet sağlamaktadır.

Gürsel ve Kolaşın(2013:1) göre [38], Türkiye'de çok düşük olan kadın işgücüne katılım oranları bölgeler arasında büyük farklılıklar gösteriyor. Aynı eğitim seviyesine sahip ama farklı bölgelerde yaşayan kadınların katılımı arasında uçurumlar var. 2012 yılında Türkiye genelinde lise mezunu kadınların işgücüne katılım oranı yüzde 33,5 iken bu oran Zonguldak-Karabük-Bartın bölgesinde yüzde 45,5, Şanlıurfa-Diyarbakır bölgesinde yüzde 7,3 seviyesinde. Benzer şekilde üniversite mezunu kadınların işgücüne katılım oranlarının Zonguldak-Karabük-Bartın bölgesinde yüzde 80, Şanlıurfa- Diyarbakır bölgesinde ise yüzde 50 seviyesinde olduğunu görüyoruz. Aynı eğitim seviyesine sahip kadınların farklı bölgelerde farklı katılım oranlarına sahip olmasının altında, işsizlik oranı, hizmetler sektörünün payı, okul öncesi eğitimin yaygınlığı gibi ekonomik ve kurumsal etkenler gibi toplumsal cinsiyet rolleri gibi Doğu-Batı ekseninde derinleşen kültürel etkenlere de yatıyor olabilir.

Burtan Doğan ve ark. göre ise (2011:9[56]), düşük eğitim seviyesi, töre gereği berdel ve kuma olayları, istihdam olanaklarının yetersizliği, kalifiye eleman kıtlığı ve bölgenin temel karakteristiklerinden biri olan fazla çocuk sahibi olma bölge kadınlarının en önemli sorunlarıdır. Ayrıca bölge normlarının kadına yüklediği roller konusunda biraz daha tutucu olması, kadını geleneksel işleri olan sadece ev işleri ve çocuk bakımına yönelmesine zorlamaktadır. Bu nedenle bölge kadını iktisadi hayattan soyutlanıp eve hapsolmektedir. Hane halkı sayısı ortalamasının 7 olduğu bölgede ailelerde nüfus planlaması yapılmamaktadır. Kadın doğurabildiği kadar

çocuk doğurmada ve ekonomik faktörler de buna eklenince çocuklar küçük yaşta sokakta çalıştırılmaya mahkum edilmektedir.

TRC2 Bölgesi'nde yaşa göre işgücüne katılım oranlarını incelendiğinde 15-19 yaş arasındaki kadın nüfusunun% 7,3'ünün, 20-24 yaş aralığındaki kadın nüfusunun % 11,9'unun işgücüne katıldığı görülmektedir. En yüksek katılım oranı ise % 14,0 ile 25-34 yaş aralığındaki yaş grubundadır[54]

TRC2 Bölgesinde cinsiyet ayrımında istihdam oranına baktığımızda 2004 yılına göre hem erkek hem de kadın istihdam oranında azalış olduğu görülmektedir. Erkek istihdamı 2008 yılından itibaren artış trendine girmiştir. Kadın istihdamı dalgalı bir seyir halindedir[43].

Türkiye ve TRC2 Bölgesi istihdam oranlarına baktığımızda; TRC2 Bölgesi hem erkek hem de kadın oranlarında Türkiye'nin altındadır. Kadınların istihdamı Türkiye'de artma eğiliminde iken bölgede azalmaktadır. Kadınların işgücüne katılım oranlarının çok düşük olması kadın istihdamının da düşük olmasına neden olmaktadır[43].Bu göstergede de bölge Düzey 2 Bölgeleri arasında da 2013 yılı itibariyle 25.sırada olup,TRC2 Bölgesi ile zaman 25. ve 26.sıra konusunda yer değiştirmektedirler.

Bölgede kadınların %32'si tarım sektöründe,%21,7'si sanayi sektöründe ve %46,3'ü hizmetler sektöründe çalışmaktadır. Tarım sektöründe kadınlar çoğunlukla ücretsiz aile işçisi olarak çalışmaktadır. Sanayi sektöründe gıda ve tekstil alanlarında, hizmet sektöründe ise bankacılık, eğitim ve sağlık sektörleri başta gelmektedir. Ayrıca hem tarım hem de sanayi ve hizmet sektöründe kadınların yoğun bir şekilde kayıtsız çalıştıkları görülmektedir.

Toplamda istihdam edilen her üç kadından biri kayıtlı değilken, tarım sektöründe kayıt dışılık en fazla olup onu tarım sektörü izlemektedir. Bunun sebepleri arasında yeterli denetimin yapılmamasını ve hayata tutunma mücadelesinde kendisinin ve ailesinin yaşamını idame ettirmek için çalışmak zorunda olmasını sayabiliriz.Ev eksenli çalışma da oldukça yoğun ve yaygın bir şekilde gözlemlenmektedir. Ev eksenli çalışan kadınların Diyarbakır'da bir derneği de bulunmaktadır.

Tablo 10.TRC2 Bölgesi Cinsiyet Ayrımında İstihdam

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
TRC2 Bölgesi										
Toplam	32,6	30,7	27,7	26,5	27,3	27,9	29,1	30,1	26,8	31,2
Erkek	55,6	54,4	51,7	49,3	49	49,1	50,2	54,1	48,3	52,1
Kadın	10,4	8	5,3	5,2	7,7	7,7	9,3	7,7	6,4	11,7

Kaynak:TÜİK,2013,s.92 ve Demircan,Erhan(2012),İşgücü ve İstihdam Raporu,s.23

Tablo.11. Sosyal Güvenlik Kurumu'na Kayıtlılığa ve İktisadi Faaliyet Koluna Göre İstihdam Edilenler (Kadın,15+),2013

	Kayıtlı Değil(Bin)	%	Kayıtlı	%	Toplam
Tarım	79	98,75	1	1,25	80
Sanayi	4	67	2	33	6
Hizmetler	13	31	29	69	42
Toplam	96	75	32	25	128

Kaynak: TÜİK,2013

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

TRC2 bölgesindeki kadın istihdamı sorunları ve çözüm önerilerini ele aldığımız bu çalışma, bölgede yaşayan kadınlarımızın toplumsal durumlarının ülkemizin geri kalan bölgelerindeki hemcinslerine kıyasla geri düzeyde olmasının, bölgenin kronikleşmiş sosyo-ekonomik sorunlarının arka planında azımsanmayacak bir rolü olduğunu, bölge kadınının sosyal statüsünün geriliğinin yol açtığı sorunların çözülmemesinin kısır döngüyü beraberinde getirdiğini ve çözüm için alınmaya çalışılan tedbirleri etkisizleştirdiği sonucunu ortaya koymaktadır.

Kadın istihdamının geliştirilmesi ve işgücüne katılım oranının yükseltilmesi, yaşam standartları ve kalitesinin iyileştirilmesi, toplumsal sorunların çözümü ve ülkenin kalkınmışlık seviyesinin yükseltilecek sürdürülebilirliğinin sağlanmasının en kestirme yoludur. Ülkemizde 2010 yılında yapılan anayasa değişikliği ile kadınlarımıza yönelik pozitif ayrımcılığın anayasal teminat altına alındığı göz önünde bulundurulduğunda, bu alanda adım atılması gerekliliği hususunda toplumsal düzeyde bir konsensüsün varlığına da işaret etmektedir. Dolayısıyla da beşeri sermayemizin önemli bir ayağını oluşturan kadınlarımıza yönelik yapılacak her yatırım, mutlak surette yüksek getirilecek ülkemize geri dönecektir. Kadın istihdamının yetersizliği, ekonomik ve sosyal yaşamın bir bacağına aksaması anlamına gelmektedir ki; tüm toplumsal yaşantının dengesini bozacak ve yapının sağlığını olumsuz yönde etkileyecektir. Bu nedenle de kadınlarımızın beşeri sermayesinin yükseltilmesine yönelik yatırımlar açısından alınabilecek tedbirlerin başında kadınlarımızın eğitimi için daha fazla projelerin hayata geçirilmesi gelmektedir. Bu bağlamda; kadınlarımıza yönelik mesleki eğitim programları ve kadın istihdamını doğrudan ya da dolaylı teşvik edecek her proje kısa vadeli, kadınlarımızın genel eğitim düzeyinin geliştirilmesine yönelik her proje ise uzun vadeli sonuçlar doğuracaktır.

TRC2 Bölgesi için de düşük olan kadın işgücüne katılımını ve istihdamını arttırmak üzere; başta istihdam garantili meslek edindirme kurslarının düzenlenmesi, Karacadağ Kalkınma Ajansı ve diğer kurumların desteklediği projelerde kadın istihdamı için kota konulması,söz konusu kurumlara kadınlar tarafından hazırlanan projelere pozitif ayrımcılığın uygulanması ve yerel yönetimlerin, kamu idarelerinin ve sivil toplum kuruluşlarının bu konuda ortak çalışmalar yapması gerekmektedir

KAYNAKÇA

[1]Tutar, Filiz, Yetişen, Handan (2009),Türkiye’de Kadının Ekonomik Kalkınmadaki Rolü, *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, Cilt:2, Sayı: 2, s.116-131.

[2]Özdemir, Zekai, Noyan, İlkay, Bayraktar, S. Candidate (2012), Kadın İstihdamı ve Ekonomik Kalkınma, Geçiş Ekonomileri Örneği, International Conference Eurasian Economies, Session 1B: Büyüme ve Gelişme

[3]Korkmaz, Murat, Dilbazalacahan, Nur (2013), Türkiye’de Formel Piyasaya Yönelmede Kadın İşgücü Arzı ve GSYH Etkileri: Ampirik Bir Çalışma, International Periodical Forthe Languages, Literatureand History of Turkishor Turkic Volume 8/7.

[4]Baltacı, Nediha Özgün (2011), Kadınları Güçlendirme Mekanizması Olarak Mikrokredi, T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, Ankara

[5]<http://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/mdgoverview/overview/mdg3/>, Erişim Tarihi,01.09.2014.

[6]Zihnioglu, Özge (2013), Kadının Güçlendirilmesi ve İstihdam, Küresel Eğilimler Serisi, Çalışma Kâğıdı No:8.

[7]DPT (2009), Türkiye’de Kadınların İşgücüne Katılımı: Eğilimler, Belirleyici Faktörler ve Politika Çevresi, Beşeri Kalkınma Sektörü Avrupa ve Orta Asya Bölgesi-2009

[8]Dünya Bankası’nın Dünya Kalkınma Raporu (2012), Kalkınma Sektörü Avrupa ve Orta Asya Bölgesi Raporu

[9]Sen, Amartya (2004), *Özgürlükle Kalkınma*, Ayrıntı Yayınları.

[10]Peker, A. Esra, Kubar, Yeşim (2012), Türkiye’de Kırsal Kesimde Kadın İstihdamına Genel Bir Bakış, Afyon Kocatepe Üniversitesi, *İİBF Dergisi C.XIV, S II*, s.173-188.

[11]Ecevit, Yıldız (2010), *İşgücü Piyasasında Toplumsal Cinsiyet Eşitliği*, El Kitabı, TÜİK.

[12]<http://www.toprakisveren.org.tr/201085lutfinciroglu.pdf?phpMyAdmin=0yNbSHivrtIOSf4gHSt1TxNtLE2>, Erişim Tarihi,28.08.2014

[13]Karabıyık, İlyas (2012), Türkiye’de Çalışma Hayatında Kadın İstihdamı, Marmara Üniversitesi, *İ.I.B.F. Dergisi*, Cilt XXXII, Sayı I, S. 231-260.

[14]Tansel, Aysıt (2012), 2050’ye Doğru Nüfusbilim ve Yönetim: İşgücü Piyasasına Bakış, Yayın No: TÜSİAD-T/2012-11/536.

[15]Erbay, Ercüment, Tuncay, Tarık (2006), Sosyal Hizmet Bakışıyla Kadın İstihdamı, Toplum ve Sosyal Hizmet, Cilt:17,Sayı:2,s.25-39

[16]Özer, Mustafa ve Biçerli, M. Kemal (2004),Türkiye’de Kadın İşgücünün Panel Veri Analizi, *Sosyal Bilimler Dergisi*.

[17]Kılıç, Dilek, Öztürk, Selcen (2014), Türkiye’de Kadınların İşgücüne Katılımı Önündeki Engeller ve Çözüm Yolları: Bir Ampirik Uygulama, *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt 47, Sayı 1, Mart 2014, s. 107-130

[18]Koray, Meryem (1992), Çalışma Yaşamında Kadın Gerçekleri, *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt:25,Sayı:1,93-122.

[19]http://www.unesco.org.tr/dokumanlar/bioetik_komitesi/kamu.pdf, Erişim Tarihi,06.09.2014.

[20]Parasız, İlker, Bildirici, Melike (2002), *Emek Ekonomisi*, Ezgi Kitabevi, Bursa.

[21]http://www.ata.boun.edu.tr/htr/documents/312_10/Oztimur.%20Nese_Kuresellesme%20Surecinde%20Kapitalizmin%20Stratejik%20Failleri%20Kadınlar.pdf, Erişim Tarihi,05.09.2014).

[22]Murat, Güven (2000), Küreselleşme ve İşgücü Piyasaları (Küreselleşmenin İnsani Yüzü, Derleyen: V. Bozkurt), Alfa Yayınları, İstanbul

[23]Yahşi, Fatma (2007),Küreselleşme ve İstihdam, Yüksek Lisans Tezi, Adana.

[24]Sosyal İş Sendikası (2010), 8 Mart’ın 100.Yılı Dönümünde Türkiye’de ve Dünya’da Kadın Emeği ve İstihdam Raporu.

[25]Berber, Metin, Eser, Burçin Yılmaz (2008), Türkiye’de Kadın İstihdamı: Ülke ve Bölge Düzeyinde Sektörel Analiz İş Güçü” *Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi* Cilt:10 Sayı:2.

[26]Kormaz, Âdem, Korkut, Yüksel (2012), Türkiye’de Kadının İşgücüne Katılımının Belirleyicileri,*Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C.17, S.2, s.41-65

[27]Er, Şebnem (2013), Türkiye’de Kadınların İşgücüne Katılımını Etkileyen Faktörlerin Bölgesel Analizi, Öneri. C.10.S.40,s. 35-44.

- [28]Bozkaya, Gülferah (2013), Kadınların İşgücüne Katılımını Belirleyen Faktörler, *Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 3- Sayı 5.
- [29]Kocacık, Faruk, Gökkaya, Veda B. (2005), Türkiye’de Çalışan Kadınlar ve Sorunları, *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt 6, Sayı 1
- [30]Kepenek, Y.(2012),Türkiye Ekonomisi,Remzi Kitabevi,İstanbul
- [31]Önder, Nurcan (2013),Türkiye’de Kadın İşgücünün Görünümü, ÇSGB Çalışma Dünyası Dergisi, Cilt: 1 Sayı: 1 s.35-61
- [32]KEİG(2008), Kadın ve Ekonomi Kalkınma Bakanlığı (2014), Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018).
- [33]Şener, Ülker (2010), TEPAV Değerlendirme Notu.
- [34]Süral, Nurhan (2013),Türkiye’de Kadın İstihdamı: Fırsatlar, Engeller ve Hukuki Çerçeve, Dokuz Eylül Üniversitesi, Hukuk Fakültesi Dergisi Cilt: 15, Özel S. , s.279-309.
- [35]Aşık, Güneş A. (2013), Türkiye’yi Kadınlar Büyütebilir mi? Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı.
- [36]Aşık, Güneş A. (2012), Türkiye’de Kadınların İşgücüne Katılımı, Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı.
- [37]Kızılgöl, Özlem Ayvaz (2012), Kadınların İşgücüne Katılımının Belirleyicileri: Ekonometrik Bir Analiz, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 13 (1), 88-101
- [38]Gürsel, Seyfettin, Kolaşın Uysal, Gökçe (2010), İstihdamda Dezavantajlı Grupların İşgücüne Katılımını Artırmak, Bahçeşehir Üniversitesi, Ekonomik ve Toplumsal Araştırmalar Merkezi
- [39]Karabıyık, İlyas (2012), İşgücü piyasasının yapısal özellikleri ve Türkiye’de Kadınların İşgücüne Katılımı Sorunu, *International Journal of Human Sciences*, Volume: 9 Issue: 2,s.1283-1310
- [40]TÜİK (2012), İstatistiklerle Kadın.
- [41]ILO (2012), Çalışma Raporu Türkiye Görünümü
- [42]TBMM Kadın Fırsat Eşitliği Komisyonu (2013), Her Alandaki Kadın İstihdamının Artırılması ve Çözüm Önerileri Raporu
- [43]Demircan, Emir (2012), İstihdam ve İşgücü Piyasası Raporu, Diyarbakır.
- [44]KEİG (2013), Türkiye’de Kadın Emeği ve İstihdamına Yönelik Politikalar, Kadın Emeği ve İstihdamına Dair Politikaların 12 İlde Değerlendirilmesi, KEİG Yayınları Dizisi.
- [45]Karacadağ Kalkınma Ajansı (2011), TRC2 Bölge Planı (2011-2013), Çalıştayları Raporu
- [46]Karacadağ Kalkınma Ajansı (2013), TRC2 Kalkınma Dokümanı Raporu.
- [47]Sönmez, Mustafa (2013),Yerel Odaklı Gelişim İçin Doğu ve Güneydoğu Anadolu’da Sorunlar ve Çözüm Önerileri, Güneydoğu Anadolu Bölgesi Belediyeler Birliği Raporu.
- [48]Delil, Selman (2014), TRC2 (Diyarbakır-Şanlıurfa) Bölgesinde Sanayinin Mevcut Durumu, Karacadağ Bölgesel Kalkınma, Sayı:5.
- [49]Karacadağ Kalkınma Ajansı (2013), TRC2 (Diyarbakır-Şanlıurfa) Bölgesi 2014-2023 Bölge Planı Analiz ve Genel Değerlendirme
- [50]Karacadağ Kalkınma Ajansı (2013), TRC2 (Diyarbakır-Şanlıurfa) Bölgesi 2014-2023 Bölge Planı, 1.Taslak
- [51]Karacadağ Kalkınma Ajansı (2013), TRC2 (Şanlıurfa-Diyarbakır) Bölgesi Kalkınma Stratejisi Dokümanı
- [52]Karacadağ Kalkınma Ajansı (2011), TRC2 Diyarbakır-Şanlıurfa Bölgesi Bölge Planı (2011-2013), Mevcut Durum Analizi
- [53]TÜİK (2013), Hanehalkı İşgücü Araştırması Bölgesel Sonuçlar
- [54]Ev Eksenli Çalışan Kadınlar ve Sosyal Haklar Derneği (2012), Diyarbakır’da Kadın İstihdamı Sorunlar ve Stratejik Çözüm Önerileri Projesi
- [55]Toksöz, Gülay (2007). “İşgücü Piyasasının Toplumsal Cinsiyet Perspektifinden Analizi ve Bölgeler Arası Dengesizlikler”, *Çalışma ve Toplum, Ekonomi ve Hukuk Dergisi*, 2007/4 (15). S.70-89.
- [56]Burtan Doğan, Bahar, Korkusuz, M. Refik Ve Çelik, M. Yusuf (2011), Diyarbakır İlinde Özel Sektör Bünyesinde Kadın İstihdamının Analizi, *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 13/2, s. 1-24.